

„A gazdasági növekedés
társadalmi/kulturális feltételei” című
kutatás dokumentációja

4. „A PIACGAZDASÁG NORMATÍV KERETEI (GAZDASÁG ÉS KULTÚRA)” C. KUTATÁS ADATFELVÉTELÉNEK GYORSELEMZÉSE

Budapest, 2009. június

Ez a dokumentum a TÁRKI Zrt. és az DonaDöme Kft. között 2009. február 23-án „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” című kutatás elvégzésére kötött szerződés keretében született.

A kutatás vezetője: **TÓTH ISTVÁN GYÖRGY**

Az elemzést készítette: **BERNÁT ANIKÓ**

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.

1112 Budapest, Budaörsi út 45.

Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666

E-mail: tarki@tarki.hu

Internet: www.tarki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4
1. Bizalom (tisztesség, korrupció) és társadalmi tőke	5
2. Egyéni felelősség – társadalmi felelősség, az állammal kapcsolatos lakossági elvárások	13
3. Egyéni érvényesülési attitűdök	18
3.1. Egyéni érvényesülés: sors vs saját kéz, pesszimizmus vs optimizmus, bénultság vs tettekézség	18
3.2. Kockázatkerülés/-kedvelés	19
3.3. Hedonizmus vs megtakarítás	21
4. Jövedelemegyenlőtlenségek megítélése	24
4.1. A jövedelemegyenlőtlenségek nagyságának megítélése	24
4.2. Normakövetés	25
4.3. A sikeresség és az előrejutás meghatározói	28
5. Az értékek és érvényesülés csoportjai	31
6. Tudatos fogyasztás	33
6.1. Mi számít még az áron kívül?.....	33
6.2. A piacvédő és minőségi vásárló.....	34
Függelék: A kutatás dokumentációja	36
A minta	37
Az adatfelvétel főbb adatai	39
Mellékletek.....	41

Bevezetés

Az a megközelítés, amely szerint a gazdasági növekedés (és hosszabb távon a gazdasági fejlettség országok közötti különbségei) meghatározódásában a hagyományos termelési tényezőknél (fizikai tőkeberuházások, munka illetve foglalkoztatottsági szint és ezek termelékenysége), valamint az egyes országok természeti erőforrásain kívül az intézményi rendszernek és a kulturális jellemzőknek is alapvető jelentősége van, ma már általánosan elterjedtnek mondható a makrogazdasági irodalomban. Számos elemzés készült annak feltárására, hogy az egyes gazdasági szereplők kulturális beállítottsága hogyan, milyen mértékben van hatással egy-egy ország erőforrásainak akkumulációjára.

A Tárki által végzett, „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” c. kutatás¹ során (a World Value Survey magyarországi hullámának elemzése révén) lefolytatott nemzetközi összehasonlító vizsgálatot egy speciális, a magyar lakosság gazdasági értékeinek és beállítottságainak elemzését célul kitűző vizsgálatot is elvégeztünk. A szóban forgó empirikus adatfelvételre 2009 áprilisában, a World Values Survey felvételével egyidőben került sor, a kutatás egységes kutatási terve alapján. Az ezer fős, a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló mintán végzett kérdőíves vizsgálat első gyorselemzése található az itt következő fejezetekben². Ez a jelentés ennél fogva nem önálló kutatási produktum, hanem a projekt egyik részteljesítése, amelynek a célja az, hogy műnicipiókat szolgáltasson a kutatás végső jelentéséhez.

A jelentés fejezetei alapvetően az egész kutatás résztémáihoz kapcsolódnak, az egyes területeken talált legfontosabb részeredményeket foglalják össze.

¹ A kutatási tervet „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei: a Tárki kutatási terve” c. dokumentum tartalmazza (Budapest, Tárki, 2008 október 21.)

² Az empirikus kutatás módszertani részleteit a Függelék foglalja össze.

1. Bizalom (tisztesség, korrupció) és társadalmi tőke

Nemzetközi összehasonlító kutatások visszatérő tapasztalata, hogy a magyar lakosság európai viszonylatban is bizalomhiányos, és ettől nem függetlenül társadalmi tőke tekintetében is alacsony szinten áll. Ezt ez a kutatás is alátámasztja, hiszen:

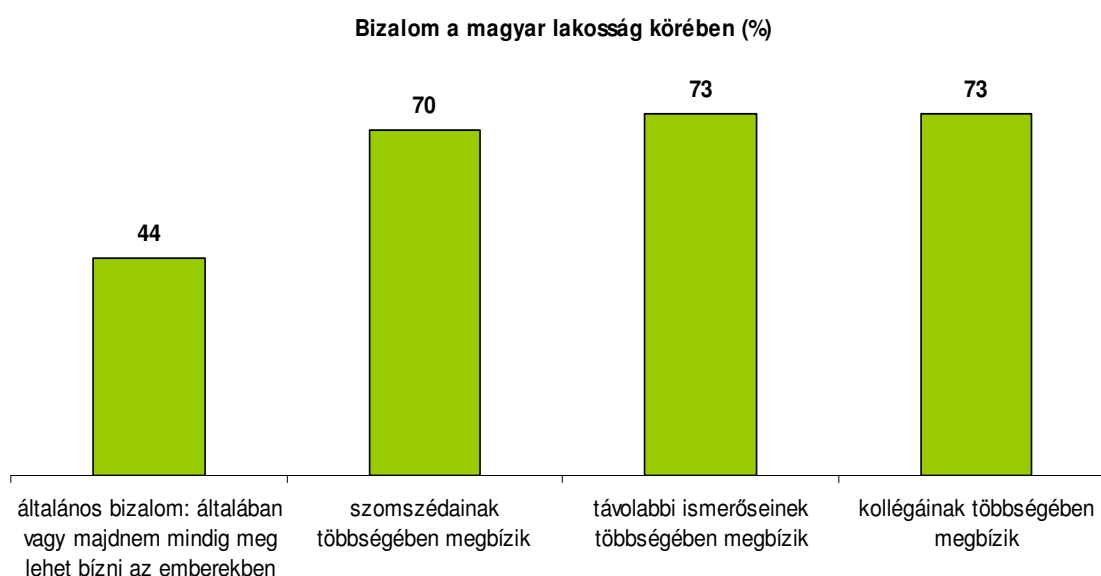
- **a magyarok nagyobbik része, 56%-a szerint az emberekben egyáltalán nem vagy alapvetően nem lehet megbízni** (1. ábra)
- ... sőt a lakosság 12%-a úgy érzi, hogy szinte sosem lehet elég óvatos másokkal szemben, azaz kifejezetten nem bízik senkiben.

A bizalom szintjét számottevően befolyásolja néhány alapvető társadalmi-gazdasági dimenzió:

- **az iskolázottsági szint emelkedésével nő a bizalomszint:** amíg az alapfokú végzettségűeknek csak alig több, mint egyharmada (38%) bízik többé-kevésbé a mindenkori másokban, addig a diplomásoknak már több, mint a fele (54%);
- **az anyagi-vagyoni jólét szintjének emelkedésével is az előzőhöz hasonló mértékben nő a másokban bízók aránya,**
- ugyanakkor a nem vallásosak (legalábbis akik sose járnak templomba) még az átlagosnál is kissé bizalmatlanabbak.

Az ismerősökre szűkítve az interperszonális bizalom kérdését valamelyest magasabb, de összességében nem nagyon magas: tízből hét magyar bízik meg szomszédainak, távolabbi ismerőseinek és munkatársainak legalább a többségében, a többiek legfeljebb csak az említett csoportokból ismert emberek kisebb részét tartja megbízhatónak. (1. ábra)

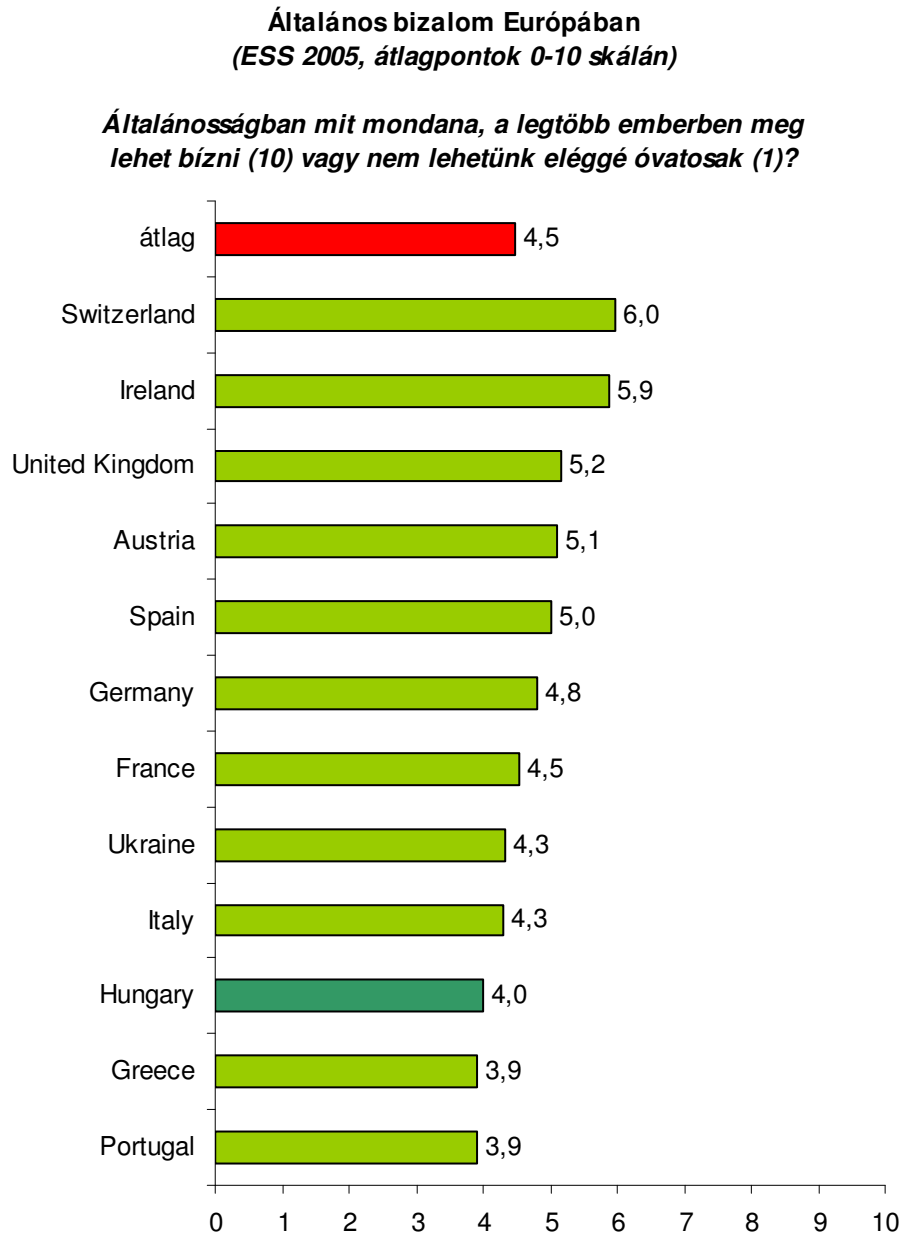
1. ábra

Európai összehasonlításban – egy 2005-ös vizsgálat alapján – Magyarország igen hátul található (2. ábra): egy 0-10 fokú skálán mérve a magyarok inkább bizalmatlanok (átlagosan 4,0 pont), és ezzel a

görögökkel és a portugálokkal együtt zárjuk az európai bizalmi rangsort, amelyet Svájc és Írország vezetnek.

2. ábra

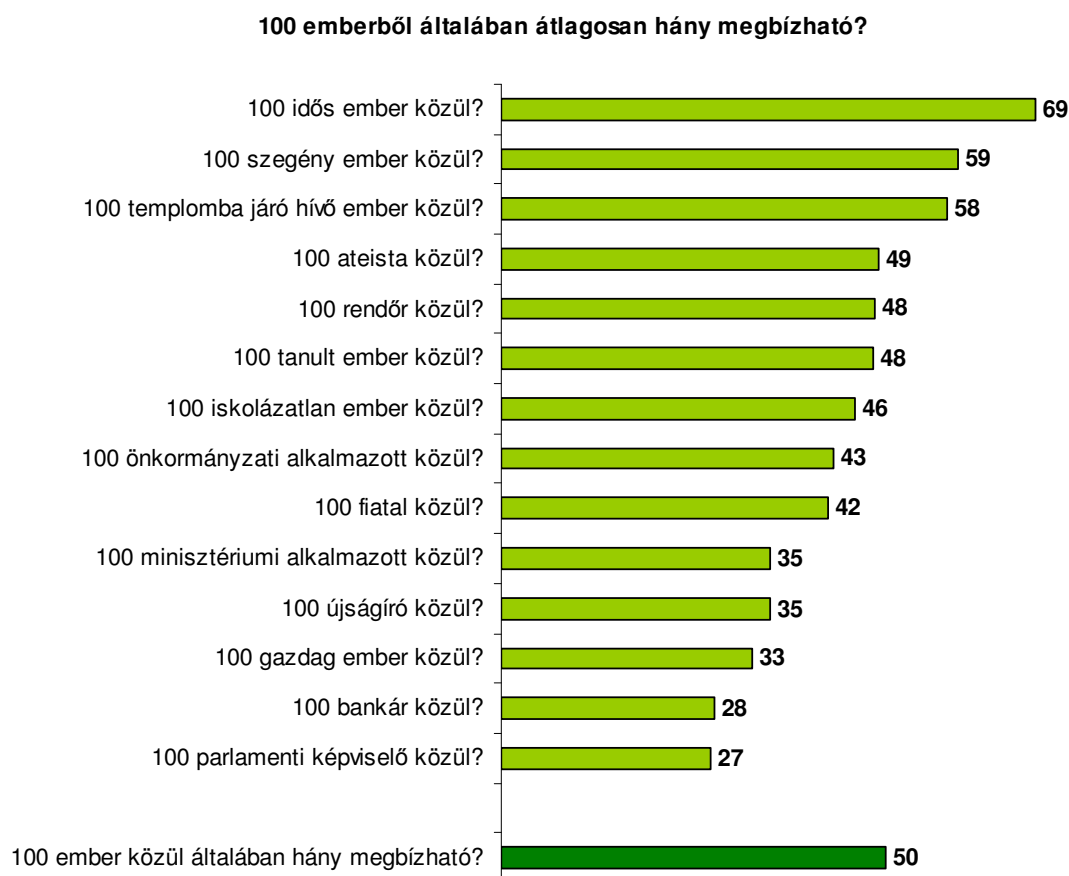
Forrás: European Social Survey (ESS) 2005

A bizalomszintet „célcsoportok” szerint részletesebben megvizsgálva (3. ábra) azt találjuk, hogy míg **a magyarok általában 100-ból 50 embert tartanak megbízhatónak**, addig

- **az átlagosnál valamivel többeket tartanak megbízhatónak az „elesettebbnek” és erkölcsösebbnek tartott társadalmi csoportokból** (idősek, szegények, hívők);

- átlag körüli arányban, azaz 2-ből 1 megbízható ember az ateisták, a rendőrök, a tanult s az iskolázatlan emberek közül, de nem sokkal kevesebb a megbízható fiatal és önkormányzati alkalmazott se;
- **a legkevésbé megbízhatók a minisztériumi alkalmazottak, az újságírók, a gazdagok, a bankárok és az országgyűlési képviselők, azaz épp azok, akikben alapvető fontosságú lenne bízunk.**

3. ábra

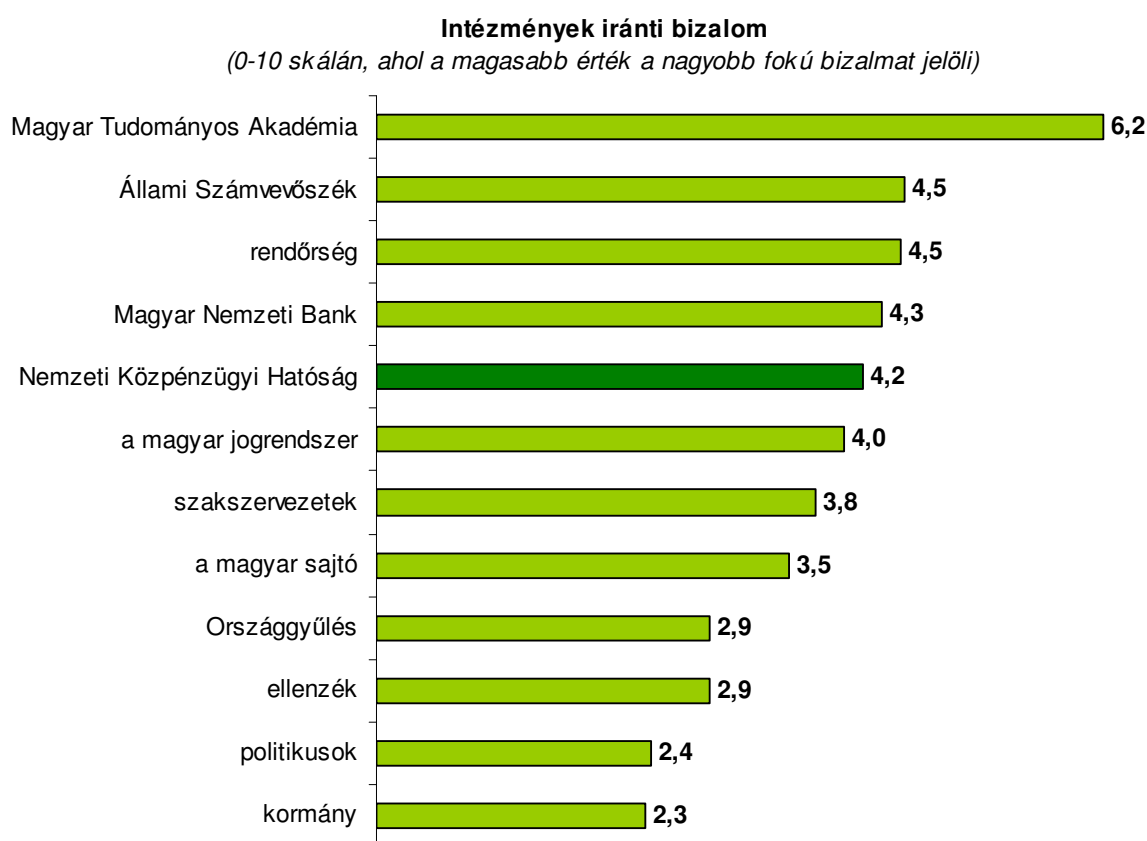
Mindezek alapján plasztikusan megmutatkozik az, hogy a bizalomszintet csökkenti a „célszemély”

- anyagi-vagyoni helyzetének emelkedése, akár magánvagyonról, akár intézményesített vagyonról (bank) van szó (ugyanakkor minél vagyonosabb maga a kérdezett, annál több gazdag embert tart megbízhatónak);
- a minél magasabb közszolgálati pozíciója;
- életkora (a fiatalabbak között kevesebb, az idősek között több a megbízható ember) – s ezt a véleményt nem befolyásolja a válaszadó kora sem;
- de nem befolyásolja érdemben a tanultsága (s maga a kérdezett iskolázottsága sem) és a vallásossága (ugyanakkor a templomba gyakrabban járók szerint a templomba járók között több a megbízható ember).

A személyközi bizalom mellett az intézmények iránti bizalom is alacsonynak mondható (4. ábra), hiszen a *tízfokú skálán* az inkább pozitív tartományt csak az MTA lépi át 6,2 pontos bizalomindexével, míg a *többi intézmény iránti bizalom mind a skála középpértek alá esik*, így valójában különböző fokú bizalmatlanságról beszélhetünk:

- **a legkevésbé a politikusok, kormány és ellenzék, valamint fő működési területük, az Országgyűlés iránt van bizalommal a lakosság**, tíz pontból átlagosan 2–3 pontot adtak rájuk;
- közepesen bizalmatlan (3,5–4,0 pont) a lakosság olyan általános vagy egy adott célt szolgáló „rendszerekkel” szemben, mint a sajtó, a szakszervezetek vagy a jogrendszer;
- s csak kisebb mértékben bizalmatlan, de összességében inkább nem bízik olyan közintézményekben, mint az ÁSZ, az MNB vagy a rendőrség;
- ugyanebbe a csoportba sorolható egy nem létező intézmény is, a Nemzeti Közpénzügyi Hatóság, amelyet „tesztelési” céllal vettünk be a listába, így nem meglepő, hogy ezen intézmény esetében a legmagasabb (25%) a „nem tudja, nem válaszol” válaszok aránya. Annak ellenére, hogy nem létezik, ezt az intézményt is az előzőekhez (pl. ÁSZ vagy MNB) hasonló fokú, azaz alacsony szintű bizalmatlanság övezi

4. ábra

Érdeemes összevetni a fenti képet azzal, hogy összességében **mennyire tartja a lakosság a korrupció által fertőzöttnek ezeket az intézményeket**. (5. ábra) Összességében minden általunk itt felsorolt intézményt valamelyest korruptnak tart a lakosság, hiszen az ötfokú skálán, ahol az 1-es az egyáltalán nem korruptnak, az 5-ös érték pedig a nagyon korruptnak megfelelője, **a korrupciós index értékei döntően átlagosan 3 és 4 pont között változnak**. Ezen belül:

- **legrosszabb a helyzet az üzleti élet és a politikai pártok körül**, mivel ezeket értékelte a lakosság a korrupcióval leginkább átszótt területekként (4,1–4,2 pont), **de hasonló megítélés alá esik a Parlament, a központi kormányzat és a média is** (3,6–3,8 pont);

- ezektől kissé elmarad, de alapvetően már inkább a korrupció felé hajlik az emberek véleménye a helyi önkormányzatok, az egészségügy, a rendőrség és a bíróságok esetén is (3,1–3,2 pont).
- Ahogy látható, az intézmények iránti bizalom és azok vélt korruptsága összefügg a lakosság ítéletében: alapvetően bizalmatlanság és a korrupció szele lengi körül ezeket, különböző mértékben ugyan, de e két szempont szerint a többiekhez viszonyítva körülbelül hasonló pozícióban. Így a legkevesebb bizalom a leginkább korruptnak tartott politikai szereplőket és a médiát veszi körül (a leginkább az üzleti életen kívül, amellyel kapcsolatban a bizalmat nem vizsgáltuk), a legkevesebb pedig a rendőrséget.
- 2000 óta alapvetően romlott az intézmények iránti bizalomhiány (1. táblázat): a sajtón kívül minden intézmény esetében (ahol van összehasonlításra lehetőség) 10 százalékpont körüli mértékben nőtt az alapvetően bizalmatlanok aránya, a kormány esetében azonban jóval nagyobb, 23 százalékpontos a növekmény.

1. táblázat: Az intézmények iránti bizalomhiány változása 2000 és 2009 között (az adott intézményekben nem vagy nem nagyon bízók* arányának változása)

Nem bízik meg...	2000	2009
a politikusokban (2000-ben: a politikai pártokban)	75	82
a kormányban	58	81
az ellenzékben	–	75
a magyar Országgyűlésben	61	73
a magyar sajtóban	64	64
a szakszervezetekben	61	58
a magyar jogrendszerben (2000-ben: bíróságok)	42	54
a Nemzeti Közpénzügyi Hatóságban	–	52
az MNB-ben	–	49
a rendőrségben	38	47
az ÁSZ-ban	–	46
az MTA-ban	–	22

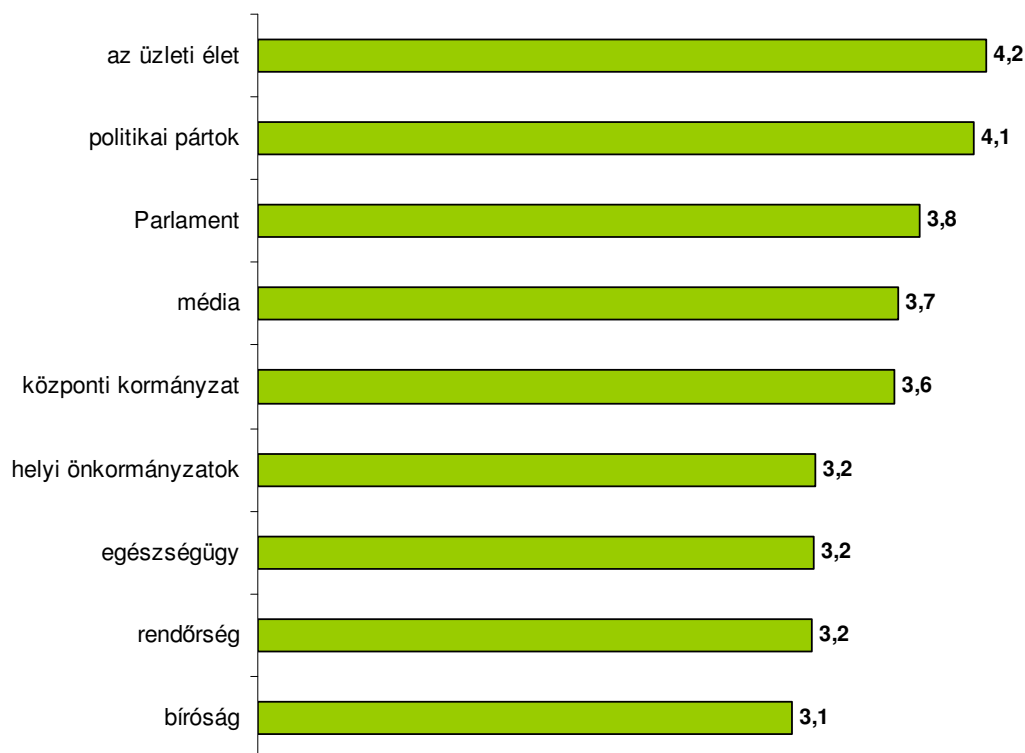
*Az intézményekben nem bíznak azokat tekintettük, akik a bizalmat mérő 0–10 skálán 0–4 közötti értéket választották.

5. ábra

Mennyire érinti ma Magyarországon a korrupció az alábbiakat?

(átlagpontok ötfokú skálán,

ahol a magasabb érték magasabb szintű korrupciót jelent)

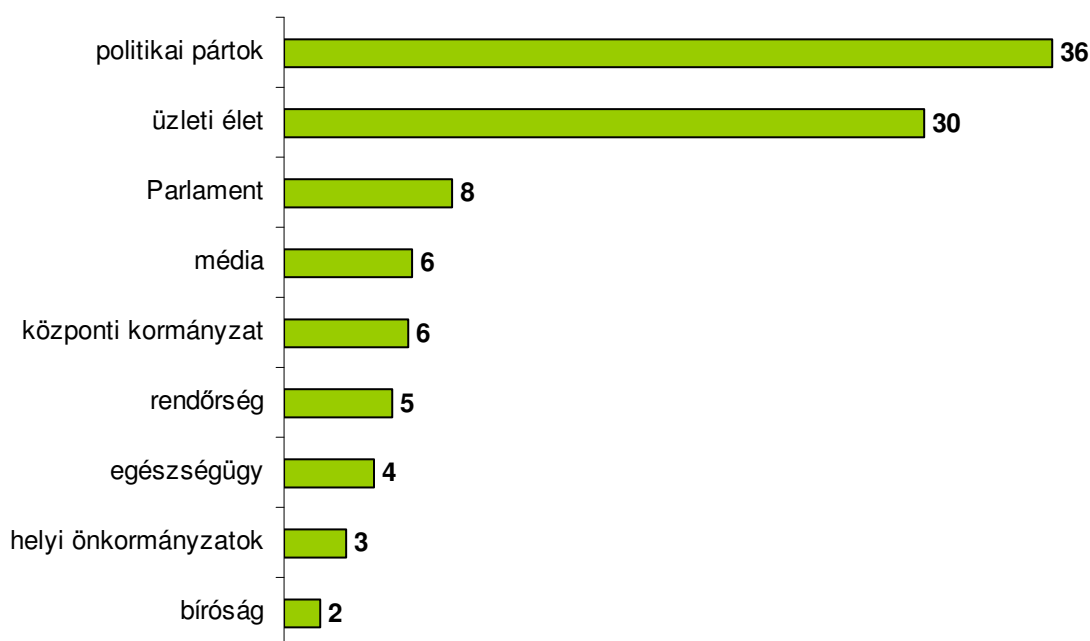

- Ezeket az „ítéleteket” vélhetően főként informálisan és rendszertelenül szerzett külső és közvetett információk táplálják, semmint a közvetlen tapasztalat, hiszen az emberek jelentős része nem érintkezik politikusokkal, kormányzati szereplőkkel és a médiát is csak olvassa, de a működését nem látja közelről, a rendőrségről vagy a bíróságokról is csak szórványos személyes tapasztalattal rendelkezik. Ugyanakkor van néhány intézmény, amellyel gyakrabban érintkezik a lakosság legnagyobb része, mint például az egészségügy, amelyben a napi érintkezés egyik markáns és gyakori tapasztalata a korrupció egyik formája, a hálapénz – ezt azonban a többség valószínűleg nem tekintette korrupciónak, mert ha annak tekintette volna, akkor az egészségügynek előrébb és magasabb korrupciós index-szel kellett volna végeznie.
- A korrupció(-gyanú)s hétköznapi helyzetek, köztük a hálapénz megítélése és gyakorlata amúgy is megosztja a lakosságot: **a magyarok több, mint fele (53%) szerint nem etikus, ha egy orvos elfogad hálapénzt, 38%-uk szerint azonban se nem etikus, se nem etikátlan.** Ráadásul tízből négy válaszadó (41%) még azt se nagyon hiszi, hogy jobb kezelésben részesül a hálapénz hatására.

Az előző kérdést, azaz hogy az egyes intézményeket mennyire érinti a korrupció, kicsit másképp vizsgálva **a leginkább korrump intézményt** választattuk ki a kérdezettekkel és ez alapján egyértelműen két szféra, **a politikai pártok és az üzleti élet** emelkedik ki. A többi felsorolt intézményt csak egy-egy kisebb csoport tartja a legkorruptabbnak. (6. ábra)

6. ábra

A korrupció által leginkább érintett terület a magyar lakosság szerint (%)

Ugyanakkor van olyan kontextus, amelyben a korrupció már nem is olyan elfogadhatatlan a lakosság többségének. **Háromból két magyar számára egy szolgáltatás jó ára akár még korrupcióval együtt is elsőbbséget élvez:** 64%-nyian ugyanis nem lennének hajlandóak többet fizetni egy olyan cég szolgáltatásáért, amelyikről biztosan tudják, hogy nem korrupció.

A bizalom egyik fő komponense a tisztesség és az abban való hit, amit egy dolog elvárni másoktól, de egy másik dolog gyakorolni is azt. A tisztesség e két oldalát együttesen vizsgálja az, hogy a magyarok hogyan viselkednének³ egy olyan életszerű szituációban, mint egy utcán elhagyott pénztárca megtalálása, és mit gondol, hogyan viselkednének mások. (7. ábra)

- A magyarok 15%-a vállalja, hogy elrakná a pénztárcát ahelyett, hogy valamilyen „etikuss” módon próbálná visszajuttatni a gazdájának, ugyanakkor 79%-uk szerint mások elraknák – azaz a magyarok közel kétharmada saját magát jóval tisztességesebbnek tartja, mint másokat.
- Aki felvállalja, hogy eltenné a pénztárcát, az gyakorlatilag mindenki másról feltételezi is egyben, hogy ugyanilyen etikátlanul járna el.
- Csak minden ötödik magyar nyilatkozik úgy, hogy ő maga is tisztességesen járna el és másokról is ezt feltételezi.
- Azaz: **tízből nyolc magyar tisztességtelenséget feltételez egy talált pénztárca esetén a mindenkori másikról és közülük csak minden ötödik (összességében a magyarok 15%-a) vallja be, hogy maga is tisztességtelen lenne ebben a helyzetben.**
- Mindez összhangban van azzal, hogy **Magyarországon még nemzetközi összehasonlításban is kirívó** (Csehországgal együtt) **az, hogy a „hivatalnoki” (aktív**

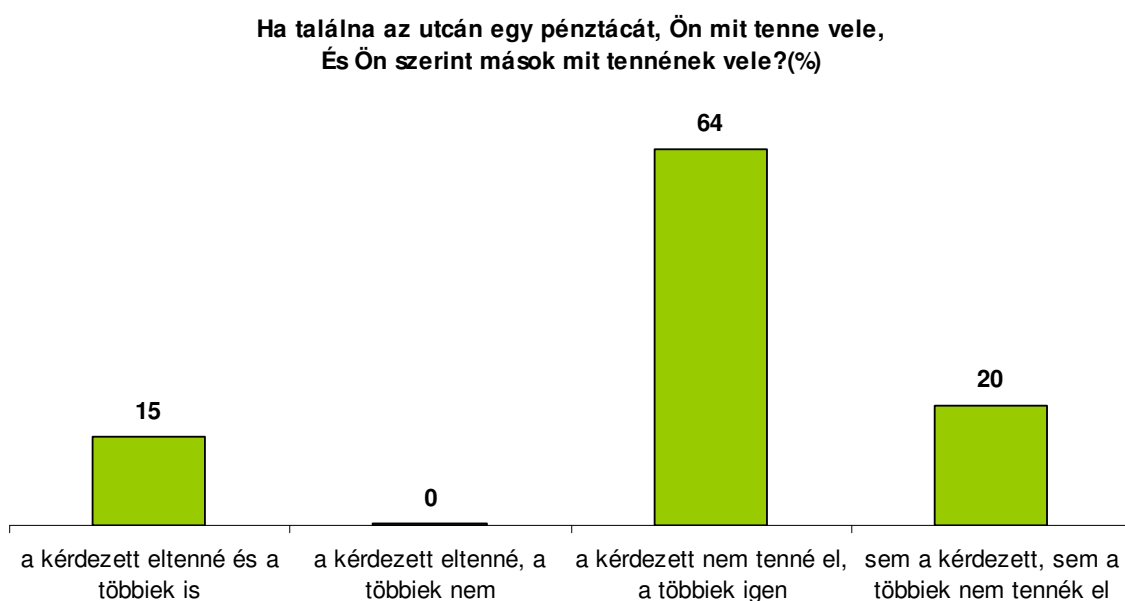
³ otthagynák a földön / felvenné és megtartaná / leadná a rendőrségen az önkormányzatnál / visszajuttatná közvetlenül a tulajdonosának

korruptiót jóval kevésbé toleráljuk, mint az általános (passzív) korruptiót. Sőt, Európában egyedülként a magyarok tagadják a korruptió gyakorlatát, de érzékelik és elfogadják azt. (Keller – Sik: A korruptió észlelése...)

A magukat tisztességesnek, a többieket azonban tisztességtelennek tartók (akiket némi túlzással hipokritáknak is nevezhetnénk) átlagon felüli arányban kerülnek ki azok közül, akik:

- nem bíznak meg más emberekben (67%);
- idősek (65 évesek és idősebbek) (77%);
- a jóléti-vagyoni helyzetük alapján középrétegbe tartozók (67%), szemben a szegény-deprivált csoporttal (54%);
- rendszeresen (legalább havonta) járnak templomba (75%),
- ugyanakkor az iskolázottság nem befolyásolja ezt az attitűdöt.

7. ábra

2. Egyéni felelősség – társadalmi felelősség, az állammal kapcsolatos lakossági elvárások

A magyar lakosság heterogén és kissé önellentmondó véleménnyel rendelkezik arról, hogy milyen mértékű felelősségvállalást vár el az államtól és milyen mértékű szolidaritást vár el önmagától / az emberektől⁴:

- alapvetően azok vannak többségben, akik szerint az embereknek maguknak kell felelősséget vállalni a sorsukért és kevésbé az államnak, ugyanakkor a szolidaritás témájában a nehéz helyzetű embereken segíteni akarók a domináns csoport (2. táblázat és 8. ábra),
- mindkét 10-es skálán az átlagértékek középre húznak, de míg a *saját sors vs állami felelősség* az emberek iránti gondoskodás témakörében a tízfokú skálán az átlagpont 5,06 (tehát halványan inkább az egyéni sors felé mutat), addig a *mindenki gondoskodjon magáról vs szolidaritás* skálán az átlag 6,69 (azaz inkább a szolidaritás felé húz)
- a két kérdés kombinációja⁵ (9. ábra) alapján a kifejezetten önellentmondásba keveredők a lakosság tizedét teszik ki (11%): ők nagyobb állami felelősségvállalást várnak, miközben szerintük mindenki gondoskodjon magáról úgy, ahogy tud. A domináns véleménytípus azonban a „liberális-szolidáris”: mindenki gondoskodjon magáról, de azért az elesetteket segíteni kell – minden második magyar gondolja így.

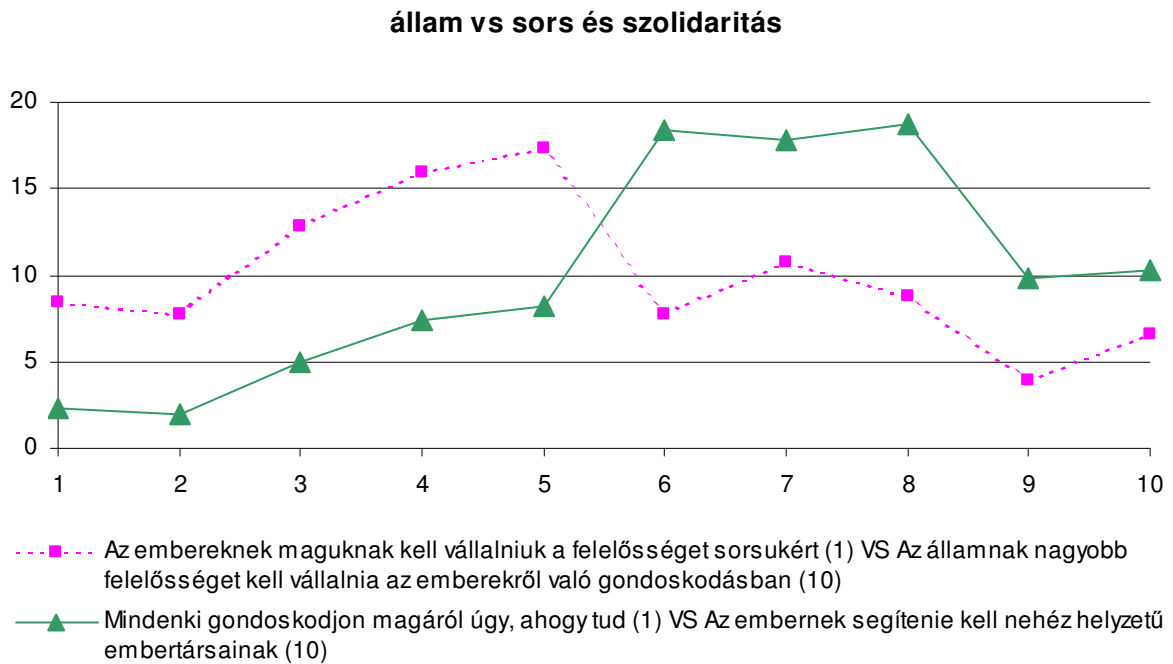
2. táblázat: Ki gondoskodik az emberekről? Állam vs egyéni sors és szolidaritás

Az embereknek maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsukért (1)	
vs	%
Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban (10)	
mindenki önmagáért felelős (1-4)	45
is-is (5-6)	25
több felelősséget vállaljon az állam (7-10)	30
<i>összesen</i>	<i>100</i>
Átlag 1-10 skálán	5,06
Mindenki gondoskodjon magáról úgy, ahogy tud (1)	
vs	%
Az embernek segítenie kell nehéz helyzetű embertársainak (10)	
mindenki gondoskodjon magáról (1-4)	17
is-is (5-6)	27
segíteni kell a nehéz helyzetbe került embereken (7-10)	57
<i>összesen</i>	<i>100</i>
Átlag 1- 10 skálán	6,63

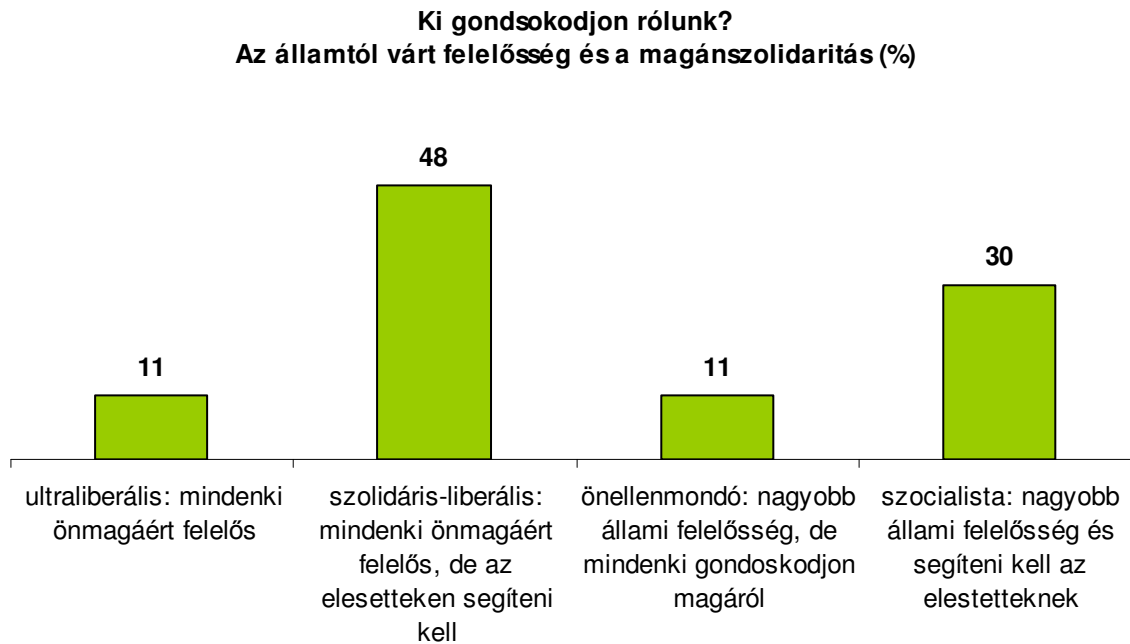
⁴ A második kérdésnél az eredeti 1-10-es skálát fordítva használjuk, hogy értelmileg idomuljon az előző kérdéshez: a skála eleje, azaz az alacsonyabb érték az egyéni sorsot és öngondoskodást hangsúlyozza, a magasabb érték pedig a közösségi beavatkozást (állam vagy elesett emberek segítése).

⁵ A középső értékeket (5-6) ebben az esetben kihagytuk az elemzésből a markánsabb vélemények megjelenítése (és a jellemző „középre húzás” elkerülése) érdekében, így azonban csak a kérdezettek 57%-a jelenik meg az ábrán.

8. ábra

9. ábra

Az állammal szembeni elvárásokat vs az egyéni gondoskodást méri az a „klasszikus” kérdés is, miszerint csökkenteni kellene az adókat, még akkor is, ha ezáltal kevesebb jut jóléti kiadásokra vagy növelni kellene a jóléti kiadásokat még akkor is, ha mindehhez adóemelésre van szükség. Ugyanakkor felmerül a gyanú, hogy talán a válaszokat befolyásolhatja maga a kérdésfeltevés módja is, azaz hogy az első opció (a skála eleje) az adócsökkentés és aztán jön az adóemelés vagy fordítva. Ennek tesztelésére a World Value Survey (WVS) 5. hullámában feltett azonos szövegű, de fordított

skálájú kérdésre kapott válaszokkal hasonlítjuk össze a jelen kutatás eredményeit, de úgy, hogy a WVS eredetileg fordított skáláját visszafordítjuk, azaz összehangoljuk a Gazdasági kultúra kutatás skálájával. (3. táblázat). Ebből az látható, hogy:

- mindkét kutatásban inkább az adócsökkentés felé (és így az öngondoskodás térnyerése irányába) húznak a válaszok, de a gazdasági kultúra kutatásban, azaz amelyikben a skála az adócsökkentéssel kezdődik, még inkább erre húz (a 0-10-es skála átlaga 3,99, szemben a WVS átlagával, ami 4,63) – ugyanerre utalnak az egyes értékeket választók százalékos arányai közti különbségek is.

3. táblázat: Csökkenteni kellene az adókat, még akkor is, ha ezáltal kevesebb jut jóléti kiadásokra vagy növelni kellene a jóléti kiadásokat még akkor is, ha mindehhez adóemelésre van szükség?(a „Gazdaság és kultúra” kutatás adatfelvételének és a World Value Survey 5. hullámának összehasonlítása)

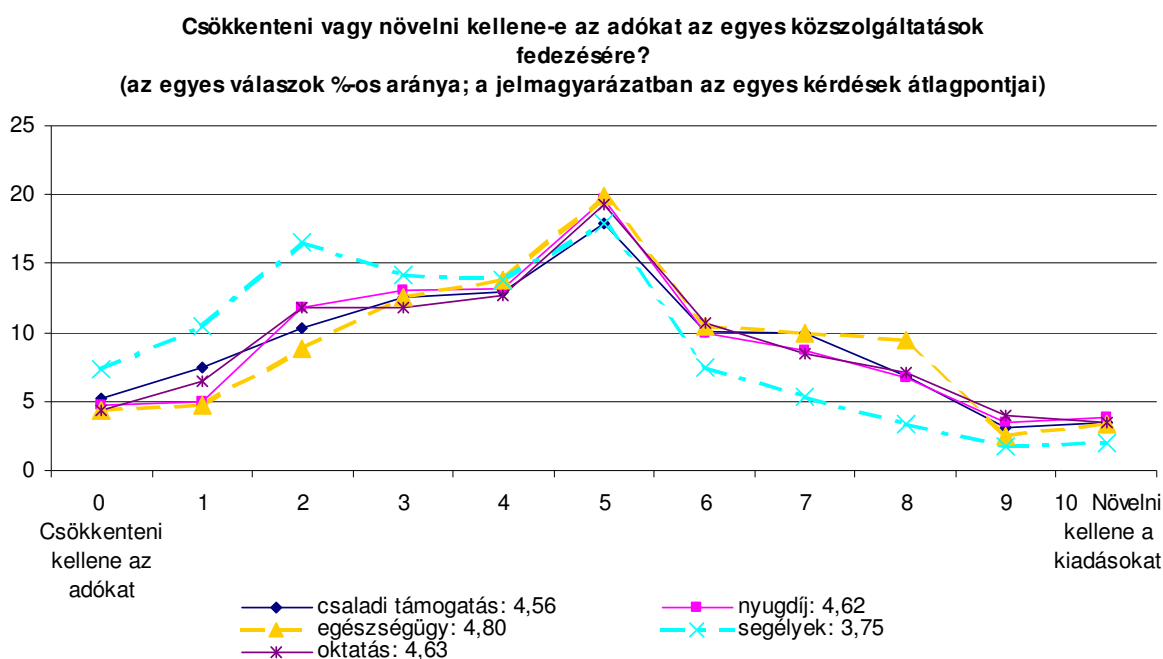
	<i>Gazdasági kultúra kutatás</i>	<i>WVS 5. hullám)</i> ⁶
0 Csökkenteni kellene az adókat, ha ezáltal kevesebb jut jóléti kiadásokra	8	8
1	9	6
2	15	11
3	13	10
4	12	8
5	17	20
6	10	9
7	7	9
8	4	8
9	1	6
10 Növelni kellene a jóléti kiadásokat, ha mindehhez adóemelés szükséges	3	3
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>átlag</i>	<i>3,99</i>	<i>4,63</i>

A 10. ábra és a 4. táblázat az egyes kiadási területeken mutatja meg, hogy a magyarok inkább az adócsökkentés (és így a jóléti és egyéb állami kiadások csökkentése) vagy az adók és a kiadások növelése mellett teszik-e le a voksukat, akkor azt találjuk, hogy

- minden területen inkább az adócsökkentés felé húznak a válaszok (0-10-es skálán 3,75-4,63 között szórnak az átlagértékek);
- a legkevésbé a segélyekre költenének (3,75), a többi területtel (oktatás, nyugdíj, egészségügy, családi támogatások) kapcsolatban pedig gyakorlatilag ugyanaz a véleményük.

⁶ Az eredetihez képest a 0-10-es skálán a válaszkategóriákat megfordítottuk az összehasonlíthatóság miatt.

10. ábra

4. táblázat: Csökkenteni kellene az adókat, még akkor is, ha ezáltal kevesebb jut jóléti kiadásokra vagy növelni kellene a jóléti kiadásokat még akkor is, ha mindehhez adóemelésre van szükség?(válaszok %-os aránya és átlagpontok 0-10 skálán)

	<i>családi támogatás</i>	<i>nyugdíj</i>	<i>egészségügy</i>	<i>segélyek</i>	<i>oktatás</i>
0 Csökkenteni kellene az adókat	5	5	4	7	4
1	7	5	5	10	7
2	10	12	9	17	12
3	13	13	13	14	12
4	13	13	14	14	13
5	18	20	20	18	19
6	10	10	10	7	11
7	10	9	10	5	8
8	7	7	9	3	7
9	3	3	3	2	4
10 Növelni kellene a kiadásokat	4	4	3	2	3
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>átlag</i>	<i>4,56</i>	<i>4,62</i>	<i>4,80</i>	<i>3,75</i>	<i>4,63</i>

Ugyanakkor általánosságban vizsgálva, azaz csak az elvet nézve és a kiadási oldalt nem tekintve:

- tízből nyolcan (82%) elfogadhatónak tartják, ha az állam támogatja a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat;

-
- és tízből kilencen fogadják el azt, ha valaki rendszeresen támogatja a rossz anyagi körülmények között élőket,
 - ***azaz a szolidaritás, akár az állam, akár a magánember kötelességként merül fel, a magyarok döntő többsége számára fontos, ugyanakkor ha ez adóforintokba kerül, akkor már jóval kevésbé támogatják a támogatandókat, sőt inkább az erre költendő adók csökkentése irányába húz a mérleg.***

3. Egyéni érvényesülési attitűdök

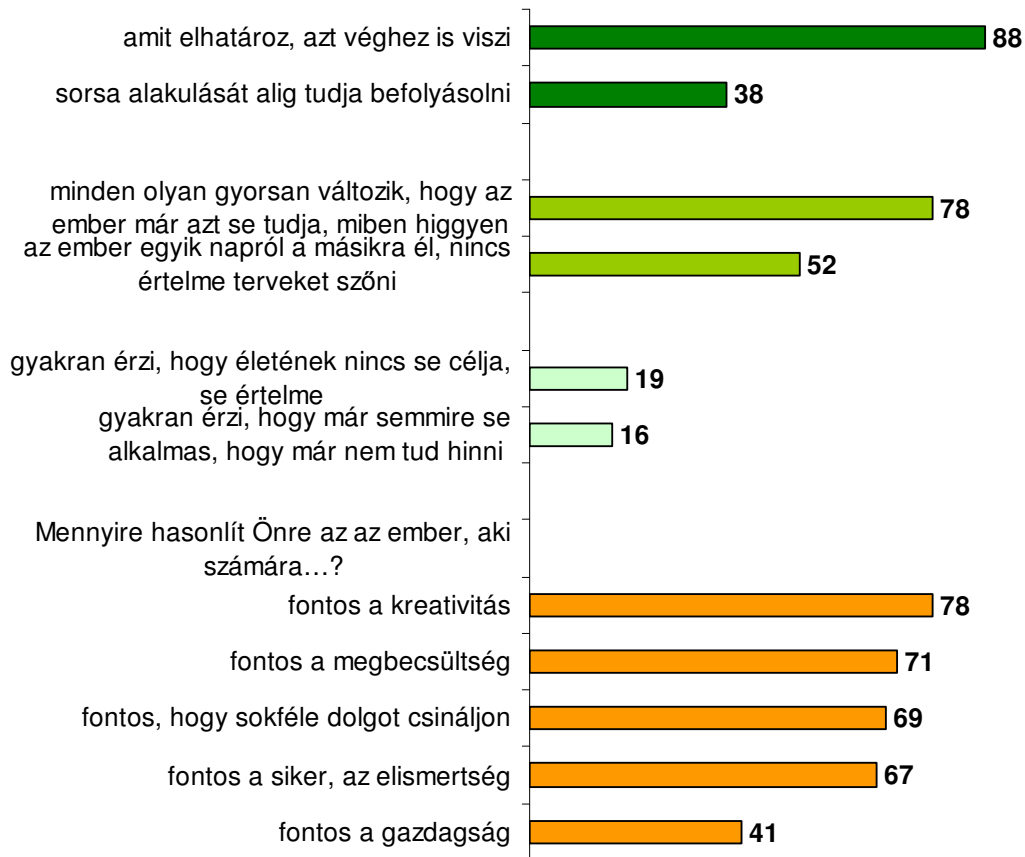
3.1. Egyéni érvényesülés: sors vs saját kéz, pesszimizmus vs optimizmus, benuftság vs tettekészség

Az egyéni érvényesülés és a saját élet felett való befolyás megtartása komplex kérdéskör, amely magában foglalja az egyéni sorssal való bánást, a lehetőségekkel élni tudás képességét, a sokszínű életre, a boldogságra vagy boldogtalanságra való képességet; amiket mi több kérdéssel közelítettük meg (11. ábra), ami alapján a következőket érdemes kiemelni:

- részben ellentmondásos, hogy bár tízből közel kilenc magyar úgy érzi: amit elhatároz, azt véghez is viszi, tízből majdnem négyen egyben úgy is látják, hogy sorsuk alakulását alig tudják befolyásolni;
- az utóbbi borúlátást erősíti az is, hogy tízből közel nyolcan a világ gyors változását már nem képesek követni és azt se tudják már, miben higgyenek, sőt tízből öten már nem is terveznek, annyira úgy érzik, hogy egyik napról a másikra élnek;
- a végletes pesszimizmus ennél ugyan ritkább, de így is számottevő mértékben fordul elő: tízből két magyar felnőtt állandóan, nagyon gyakran vagy gyakran érzi céltalannak és értelmetlennak az életét és nem sokkal alacsonyabb azok aránya se, akik úgy érzik, már semmire se alkalmasak, nem tudnak hinni magukban.
- Ezekhez képest kissé meglepő, hogy milyen sokan tartják fontosnak, hogy kreatívak (78%) vagy megbecsültek legyenek (71%), hogy sokféle dolgot kipróbálhassanak az életben (69%), hogy sikeresek (67%) és gazdagok legyenek (41%) – azaz csupa olyan ambíciót sorol fel (a gazdagság kivételével) magáról a magyar felnőtt népesség legalább kétharmada, amely egy aktív, tudatos, pozitív, tenni akaró életet jelöl ki – szemben a 11. ábrán is látható kiábrándultsággal és inaktivitással.

11. ábra

Az egyéni sors kézben tartásával kapcsolatos attitűdök (%)

3.2. Kockázatkerülés/-kedvelés

A kockázatvállalási hajlandóságot egy szituatív kérdéssel mértük, melyben a kérdezett egy családtagja / ismerőse számára tanácsot ad egy álláskereső helyzetben, hogy két új álláslehetőség közül melyiket választaná: az egyik átlagos megélhetést nyújt, de biztos jövedelmet ígér, míg a másik egy ennél kockázatosabb vállalkozás: nem tudni még, de lehet, hogy nagyon sokat fog keresni vele, és akkor megoldódik minden gondja, ám az is lehet, hogy aránylag szerény pénzt keres majd. A felnőtt magyar lakosság nagytöbbsége, 84%-a a kockázatmentes átlagos megélhetést nyújtó állást preferálja, míg 14%-uk vállalná a kockázatot a nagyobb jövedelem érdekében, 2%-nyian pedig nem tudnak választani.

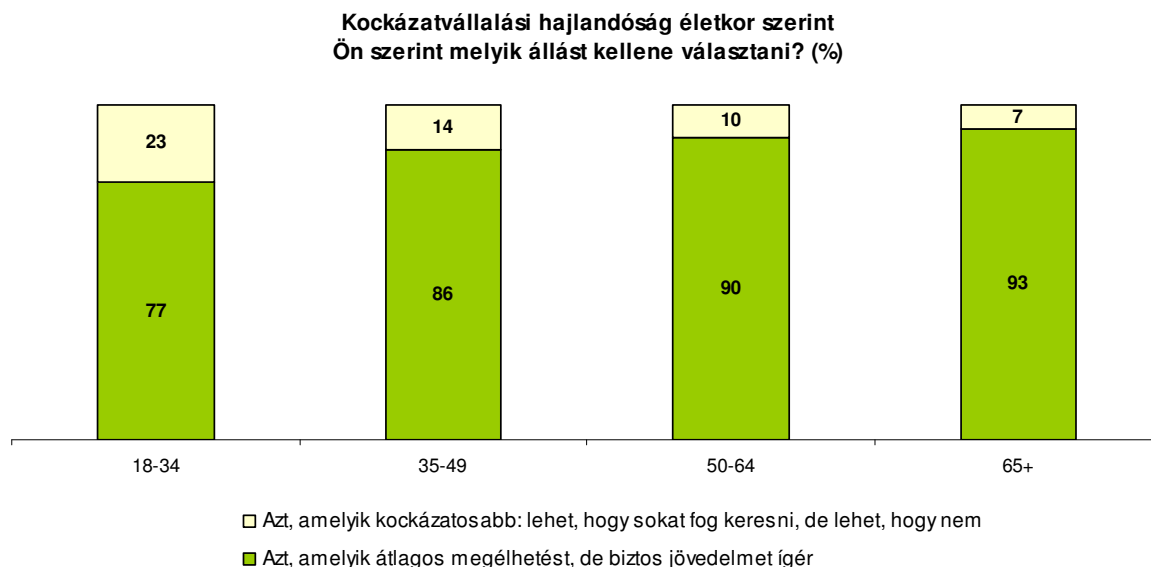
A kockázatvállalási hajlandóság markánsan összefügg néhány társadalmi-gazdasági és világnézeti kérdéssel, amelyek közül az alábbiak emelendők ki:

- az életkor emelkedésével csökken a kockázatvállalásra való hajlandóság... (12. ábra)
- ... az anyagi-vagyoni helyzet pedig még erősebben hatással van a kockázatvállalási készségre: a jobb anyagi helyzetűek körében magasabb a kockázatos, de esetleg

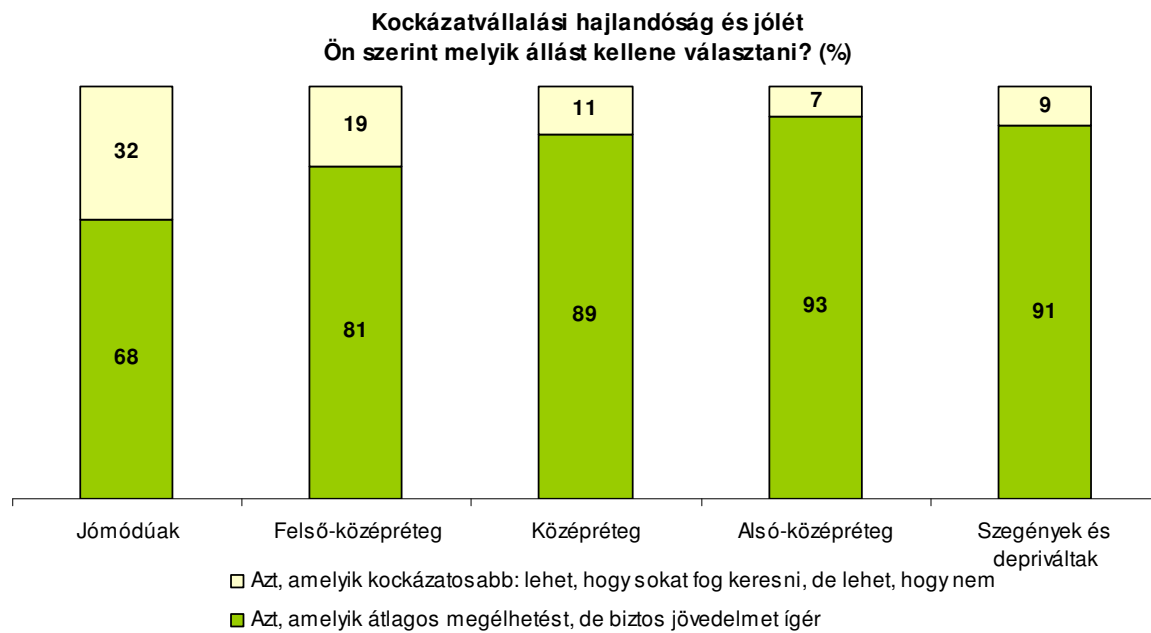
jövedelmezőbb állást választók részesedése, de arányuk még a legjobb anyagi státuszúak körében sem haladja meg az egyharmadot (13. ábra)

- gyenge összefüggésként, de azért a politikai konzervativizmus valamelyest egybeesik a „személyes” gazdasági konzervativizmussal, legalábbis a politikai nézeteik alapján a konzervatív-liberális skálán magukat konzervatívként jellemzők körében alacsonyabb a kockázatvállalók aránya, míg a liberálisok körében magasabb, de az összefüggés nem lineáris (14. ábra). A politikai bal-jobb világnézet nem befolyásolja a kockázatvállalási hajlandóságot.
- Az öntevékenység vagy fatalista mentalitás is némiképp hatással van az állásváltással kapcsolatos kockázatvállalási készségre: akik úgy érzik, hogy a sorsuk alakulását alig tudják befolyásolni, azok még az átlagosnál is magasabb arányban (90%) választanák a kockázatmentes állást.

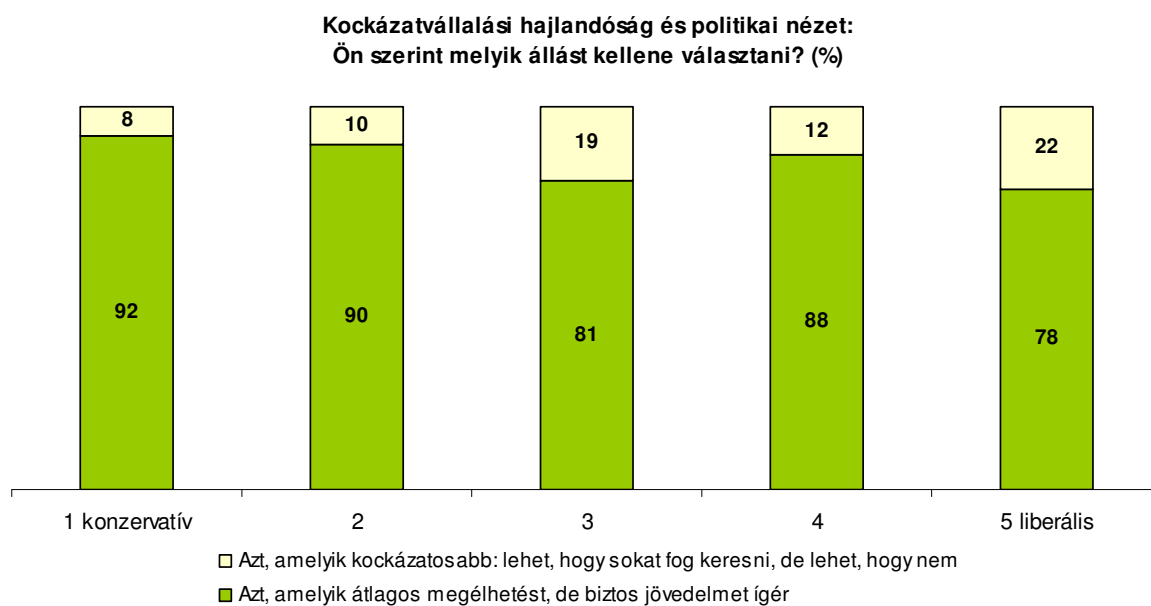
12. ábra

13. ábra

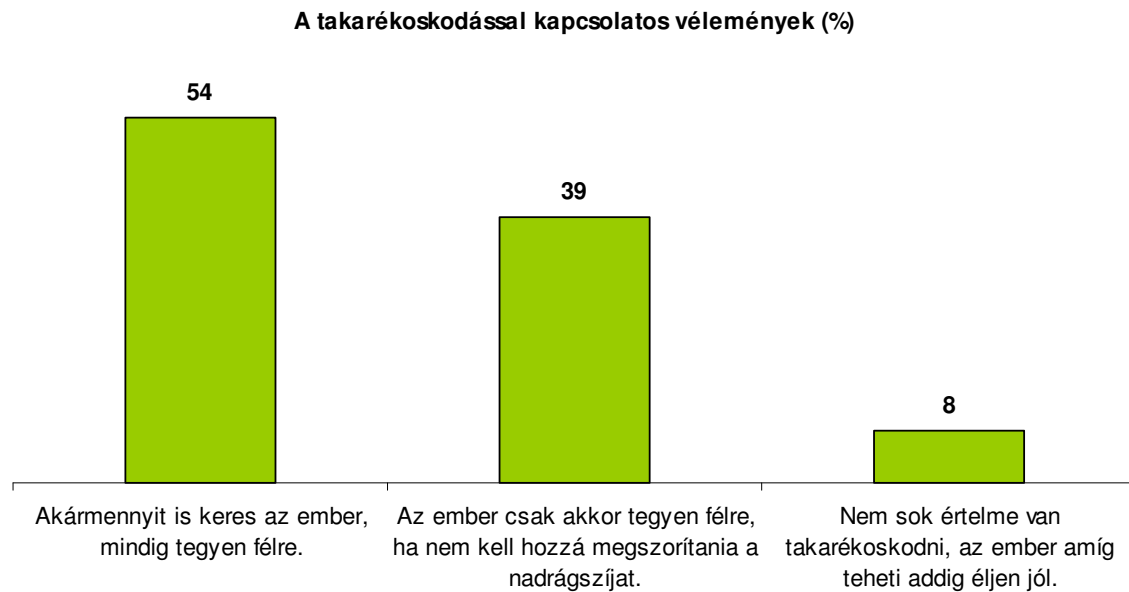
14. ábra

3.3. Hedonizmus vs megtakarítás

A magyar lakosság első látásra alapvetően takarékoskodás-párti, de ezen belül megosztottak az emberek: tízből öten úgy vélik, hogy minden körülmények között takarékoskodni kell, míg négyen csak akkor tartják helyesnek a takarékoskodást, ha ehhez nem kell különösebb megszorításokkal élni. Tízből alig egy magyar jelenti ki nyíltan, hogy szerinte nem érdemes takarékoskodni. (15. ábra)

15. ábra

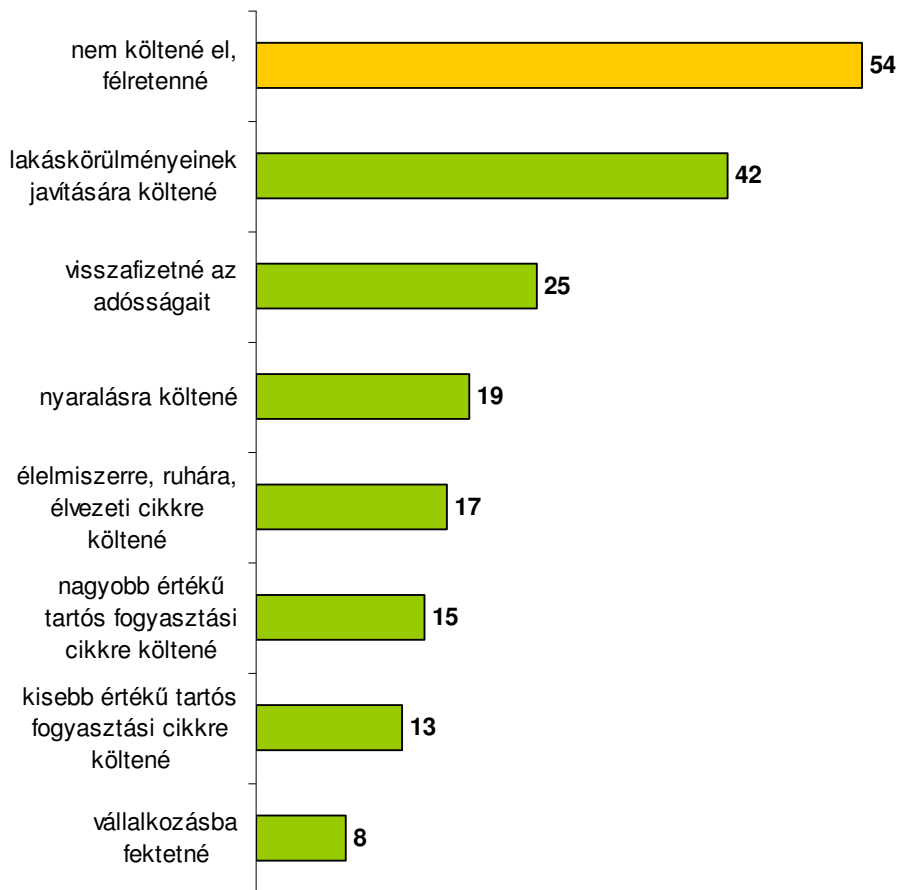
A különböző takarékoskodási attitűdöket erősen befolyásolja a kor, az iskolázottság, az anyagi-jóléti helyzet és a vallásosság is:

- az életkor emelkedésével nő a minden körülmények között takarékoskodók aránya, míg a csak a tehetősek takarékoskodásával egyetértők aránya az életkor emelkedésével csökken, azaz a fiatalabb generációkra jellemzőbb ez a gondolkodás;
- Az iskolázottság növeli az abszolút takarékoskodással való egyetértést, szemben a takarékoskodás értemét tagadó hedonista attitűddel, amely az iskolázatlanok körében elterjedtebb.
- Az előbbivel valamelyest korrelál a vagyoni-jóléti helyzet szerinti véleménymintázat: minél rosszabb anyagi helyzetben él valaki, annál valószínűbb, hogy úgy véli, semmilyen körülmények között nem éri meg takarékoskodni. A leginkább takarékos a felső-közép réteg, amelynek kétharmada tesz félre minden körülmények között.
- A gyakori (legalább havi) templomjárók a legtakarékosabbak: 72%-uk szerint akár mennyit keres az ember, félre kell belőle tenni.

Ha váratlanul egy millió forinthez jutna, akkor a magyar lakosság több, mint fele nem költené azt el, hanem félretenné – épp annyian, mint amennyien úgy gondolják, hogy akár mennyit is keres valaki, mindig valamennyit félre kell tenni belőle. (Ugyanakkor érdekes, hogy akik szerint mindenkor félre kell tenni, azoknak csak 62%-a tenné félre az ölébe esett 1 millió forintot vagy annak egy részét.) Valamiféle „befektetésként” is sokan használnák: a válaszadók közel fele lakására költené, de csak 8%-uk fektetné vállalkozásba, míg negyedük adósságot törlesztene, belőle, a többiek azonban fogyasztásra (is) használnák el: nyaralásra vagy kisebb-nagyobb értékű fogyasztási cikkekre költené. (16. ábra).

16. ábra

Ha váratlanul 1 millió forinhoz jutna, mit tenne vele? (%)

A fogyasztó (hedonista) / takarékoskodó attitűd elvontabb, elméletibb megközelítése alapján hasonló megosztottságot találunk: a magyarok legnagyobb csoportja (43%) az új dolgok többségéről azt gondolja, hogy csak arra való, hogy az emberek minél több pénzt költsenek, de nem sokkal kevesebben (36%) vélekednek ezzel ellentétesen: az új dolgok szerintük legtöbbször egyben fejlődést is jelentenek. Tízből két magyar (21%) szerint azonban ez nem dönthető el egyértelműen.

4. Jövedelemegyenlőtlenségek megítélése

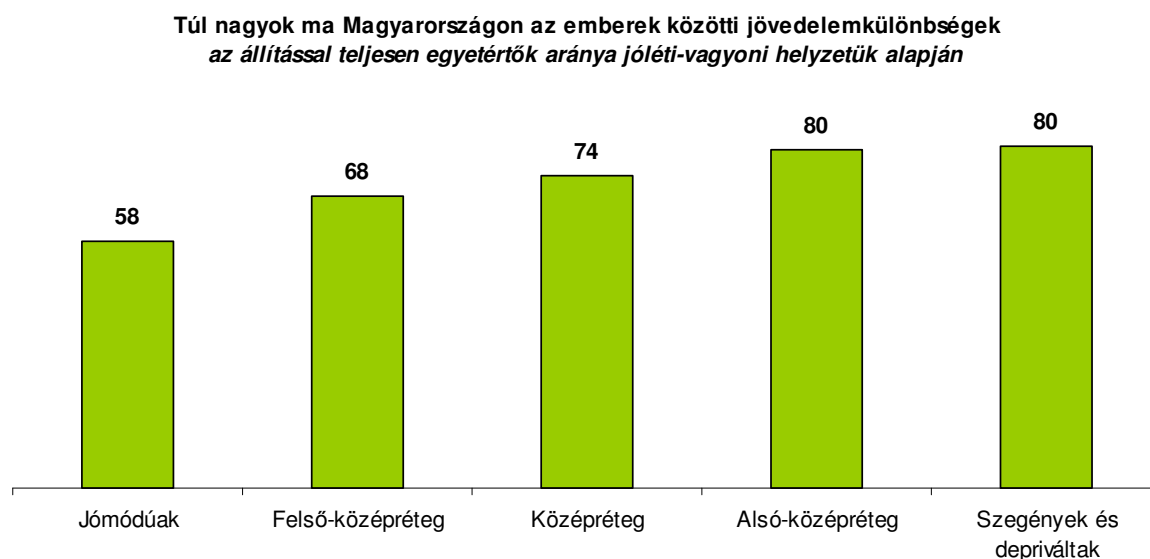
4.1. A jövedelemegyenlőtlenségek nagyságának megítélése

A jövedelemegyenlőtlenségeket a magyarok általában rossznak tartják: a felnőtt lakosság közel háromnegyede (72%) teljesen egyetért azzal a véleménnyel, hogy ma Magyarországon túl nagyok az emberek jövedelmei közötti különbségek. Ezzel egybecseng az is, hogy a lakosság közel kétharmada (64%) nem ért egyet azzal, hogy a nagy jövedelmi egyenlőtlenségek szükségesek a gazdaság fejlődéséhez. **Utóbbi kérdésben azonban csökkent a lakosság „ellenállása”:** 1999-ben az ISSP magyarországi felmérésében még a magyar lakosság háromnegyede (76%) nyilatkozott úgy, hogy a jövedelemkülönbségek nem szükségesek.

A mai magyar jövedelemkülönbségeket túl nagyoknak tartók aránya...:

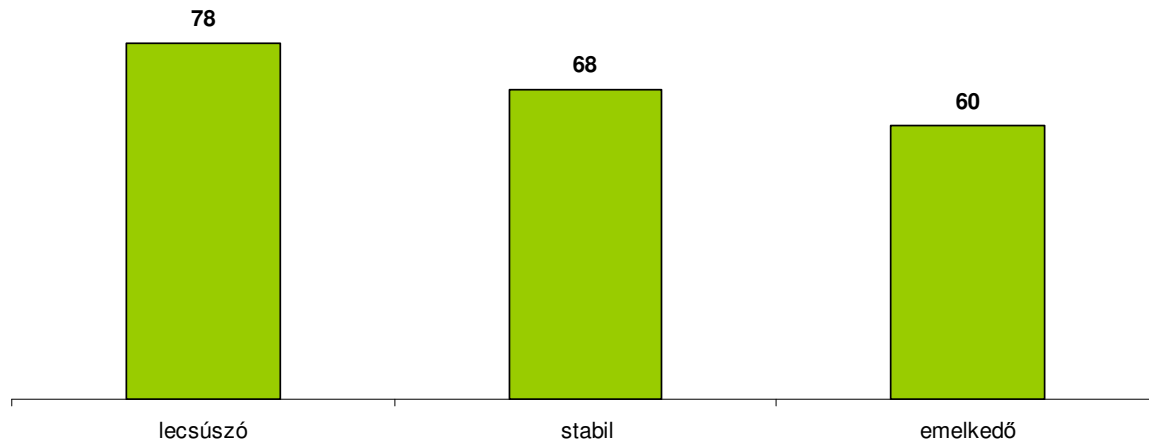
- ... emelkedik az életkor növekedésével, de alapvetően minden korosztályban magas (a 35 év alattiak 67%-a, a 65 év feletiek 79%-a vélekedik így)
- ... az iskolázottsági szint emelkedésével csökken, de itt is alapvetően minden csoportban többségben vannak (a legfeljebb általános iskolát végzettek 76%-val szemben a diplomások 59%-a osztja ezt a nézetet)
- ... a jóléti-vagyoni helyzetük alapján jobb helyzetűek körében alacsonyabb, a jóléti szint csökkenésével pedig egyre magasabb (17. ábra)
- ... míg csökken azok körében, akik a 10 év múlva várható jövedelmi-életszínvonalbeli kilátásaik alapján stabil helyzetűek vagy felfelé mobilak (18. ábra)

17. ábra

18. ábra

Túl nagyok ma Magyarországon az emberek közötti jövedelemkülönbségek az állítással teljesen egyetértők aránya a szubjektív mobilitási tapasztalat alapján

4.2. Normakövetés

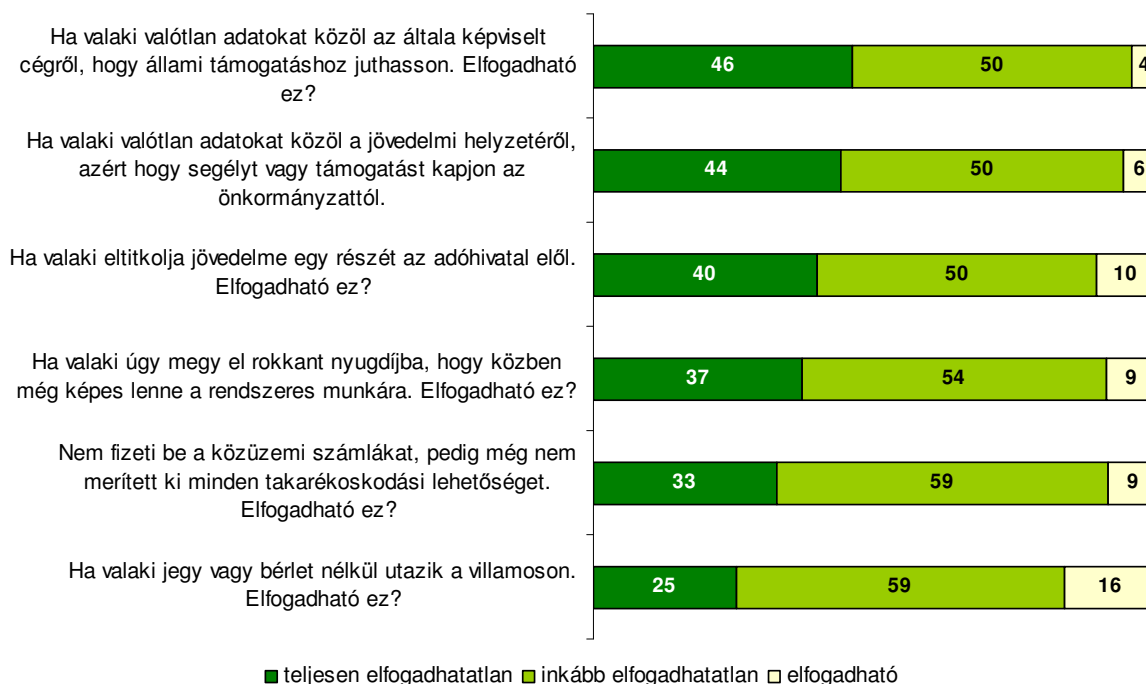
A gazdasági életben a mindennapok szintjén értelmezhető normakövetést egy olyan állítással mértük, amelyben különböző szintű, de a hétköznapokban tapasztalható szabálysértések elfogadhatóságát minősítették a válaszadók. Ahogy a 19. ábra mutatja

- **az egyes csalásokat, visszaéléseket a felnőtt lakosság döntő többsége (84–96%-a) elutasítja,**
- legnagyobb az elutasítás (94–96%) az állami támogatások elnyerése illetve segély megszerzése érdekében a valótlan céges adatok közlése esetében. A jövedelemeltitkolás és ilyen értelemben az adócsalás szintén a nagy többség, tízből kilenc válaszadó számára elfogadhatatlan, és hasonlóan magas arányban ítélik el a munkaképesek rokkantosságát valamint a közüzemi számlák be nem fizetését, de a legkevésbé elítélt bliccelés is tízből több, mint nyolc válaszadó szerint nem tolerálható.

Bár az egyes visszaélések elfogadottsága, illetve elutasítottsága között nincs nagy különbség, azért egy halvány trend felvázolható: **a nagyobb ügyek (céges és adócsalás) valamivel hevesebb ellenállásba ütköznek a lakossági megítélésben, mint a kisebb tételek (bliccelés, közüzemi számlák be nem fizetése).** Az is megfigyelhető, hogy a válaszadók valamelyest jobban elítélik azokat az eseteket, amikor valaki csalással pénzt szerez az államtól (hamis céges vagy egyéni jövedelmi adatok állami támogatás vagy segély megszerzése érdekében), mint amikor pénzt nem fizet be, különösen nem közvetlenül állami kasszába, hanem valamely szolgáltatónak (tömegközlekedés, közüzemi számlák).

19. ábra

Normakövetés - az egyes állítások elfogadottsága a magyar lakosság körében (%)

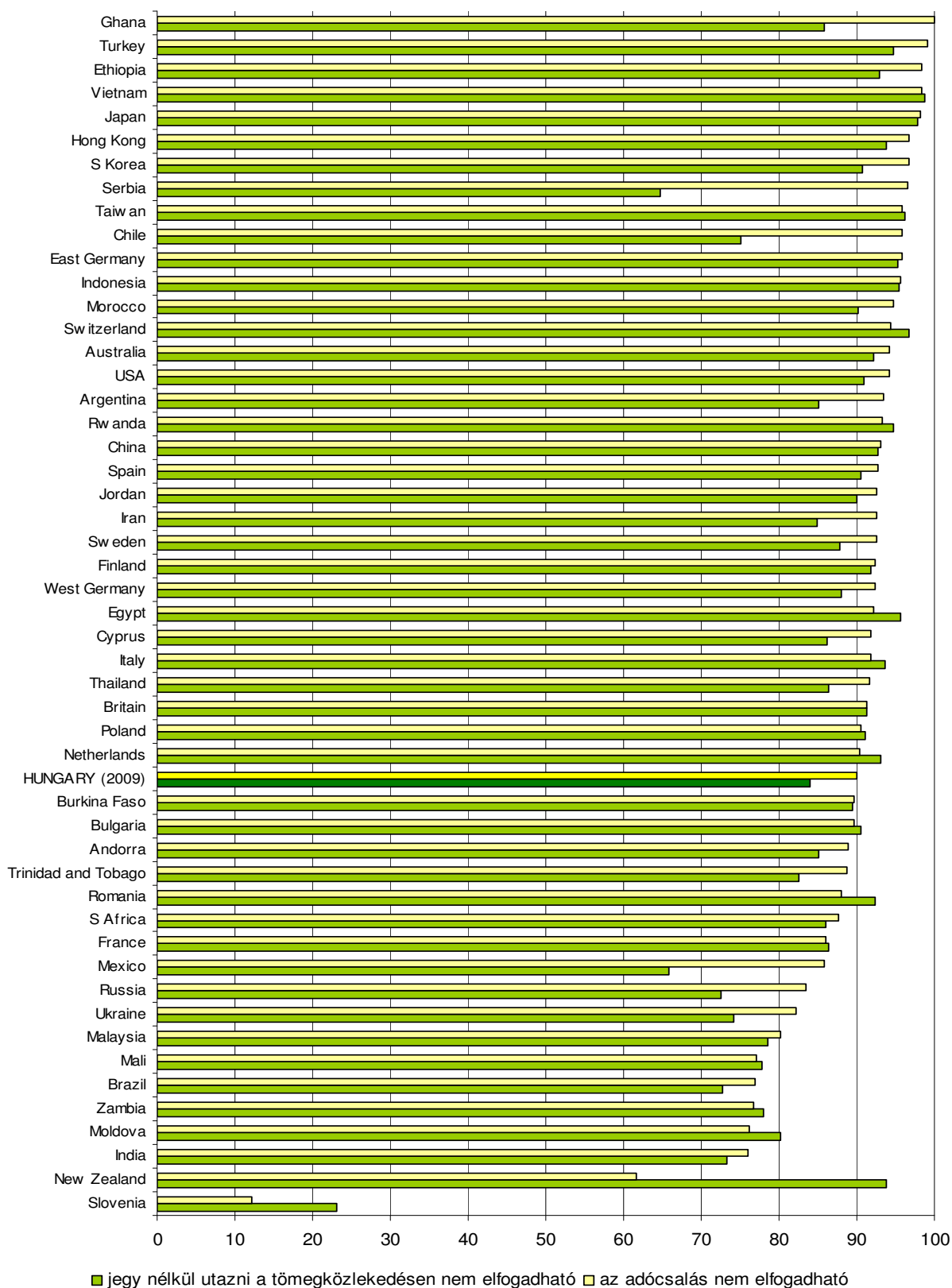
A véleményeket néhány szocio-demográfiai és attitűdkérdés befolyásolja vagy meglepő módon nem érinti:

- az életkor emelkedésével csökken az egyes normaszegések elfogadottsága,
- az iskolázottság és az anyagi-vagyoni helyzet azonban nem befolyásolja a véleményeket,
- a baljobb-skálán „szélsőbalosok” és a „szélsőjobbosok” a legkevésbé elfogadók, míg a „középutasabb” politikai nézetűek (balközép, közép, jobbközép) kissé megbocsátóbbak a normaszegéssel szemben (kivéve: a jövedelemeltitkolást a jobbközép jobban elítéli, mint a szélsőjobb; a közüzemi számlákkal való tartozást pedig a jobbközép és szélsőjobb egyaránt kevésbé tolerálja a balközép-középpel összevetve);
- ehhez képest a konzervatív-liberális ideológia csak az itemek felében van összefüggésben a véleménnyel: ahogy az várható, a liberálisok jobban tolerálják a normaszegés egyes formáit (bliccelés és jövedelemeltitkolás révén adócsalás),
- a templomba járás gyakoriságával mért vallásosság esetén a gyakori (legalább havi) templomba járók kevésbé tolerálják a csalást, mint a soha vagy csak ritkán templomjárók (kivéve a hamis céges adatokkal állami támogatáshoz jutást – itt a vallásosság indifferens),
- és végül egy plauzibilis összefüggés az egzisztenciális mobilitás és a jövedelemeltitkolással segílyt kapása vagy adócsalás között: minél inkább felfelé mobil, azaz egyre jobb helyzetű valaki, annál kevésbé toleráns ebben a kérdésben.

Nemzetközi összehasonlításban (World Value Survey 2005) a 2009-es magyar adatok alapján a magyarok elutasító attitűdje az adócsalás terén a legtöbb EU-s országhoz nagyon hasonló, a bliccelés terén azonban kicsit megengedőbbek vagyunk az uniós országok legtöbbjéhez képest: a vizsgált EU-országok közül csak a meglepő eredményt mutató Szlovénia megengedőbb nálunk. (20. ábra)

20. ábra

Egy súlyos és egy könnyebb csalás társadalmi megítélése a világban 2005-ben és Magyarországon 2009-ben

A jövedelemeltitkolással véghezvitt adócsalás morális megítélésében közel két évtizedes összehasonlításra van lehetőségünk. (5. táblázat)

- Az adócsalásnak ezt a formáját a magyar lakosság 1991 óta – kismértékben ugyan, de – egyre jobban elítéli, mivel a markánsan elítélők körében nőtt a nagyon elítélők részesedése: az adócsalást nagyon helytelennek tartók aránya a rendszerváltás óta 16 százalékponttal nőtt, miközben a „csak” helytelenítők aránya lényegében ugyanennyivel csökkent.
- Ugyanakkor a helytelen/nem helytelen határán elmozdulás történt: csökkent az adócsalást csak kissé helytelenítők és ezzel párhuzamosan nőtt az azt elfogadók aránya, bár még így is alapvetően kisebbségben vannak azok, akik szerint az adócsalás elfogadható dolog.

5. táblázat. Ön mennyire tartja helytelennek, ha egy adófizető nem vallja be a teljes jövedelmét, hogy kevesebb jövedelemadót fizessen? (%)

	1991	1998	1999	2000	2003	2009
Nagyon helytelen	24	33	30	35	37	40
Helytelen	48	38	50	39	43	33
Egy kicsit helytelen	24	21	17	20	16	17
Nem helytelen	5	7	4	5	4	10
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>N=</i>	<i>986</i>	<i>981</i>	<i>1306</i>	<i>3776</i>	<i>3912</i>	<i>1005</i>

Forrás: TÁRKI-E (1991), TÁRKI – ISSP (1998), TÁRKI1981 – Omnibusz (1999/3), TÁRKI Monitor (2000, 2003), TÁRKI Gazdaság és kultúra 2009

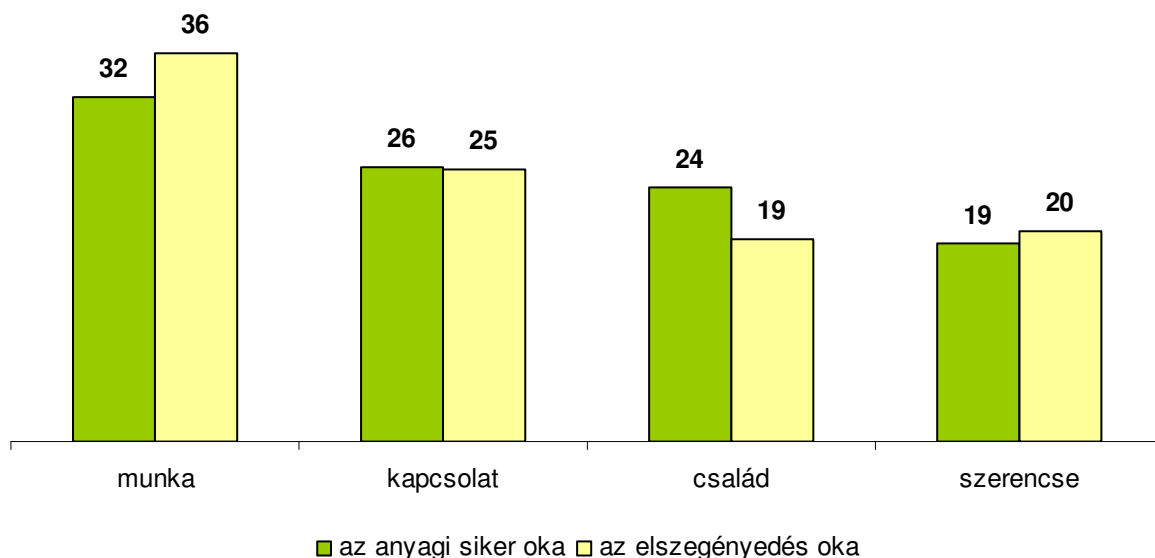
4.3. A sikeresség és az előrejutás meghatározói

Az anyagi-egzisztenciális siker és a kudarc okát (21. ábra)

- a lakosság elsősorban a munkában látja: aki sikeres, az az egyéni törekvésnek, ambícióinak, kemény munkájának köszönheti a sikert (32%), aki sikertelen, azaz szegény, az pedig nem elég törekvő és nem dolgozik elég keményen (36%),
- ugyanakkor nem sokkal kevesebben, a válaszadók negyede a kapcsolatokat tartja legfontosabbnak,
- a jó/rossz családi háttérrel a siker esetében minden negyedik, a kudarc esetében pedig minden ötödik magyar teszi első helyre – ám itt a legnagyobb a különbség a siker/kudarc szempontjából: a sikert nagyobb arányban „foghatjuk” a családra, mint az elszegényedést;
- de a szerencsének is relatíve sokan tulajdonítanak primátust, közel annyian, mint a családi háttérnek.
- Összességében e négy eltérő okot nagy vonalakban hasonló arányban választották a magyarok, tehát az egyes okok között nincsenek akkora különbségek, mint az esetleg várható lenne (így a két véglet, a munka és a szerencse mint ok között csak 13-16 százalékpont a különbség, ami természetesen számottevő mind statisztikai, mind pedig „tartalmi” szempontból, de nem olyan nagy, mint az tartalmilag várható lenne).

21. ábra

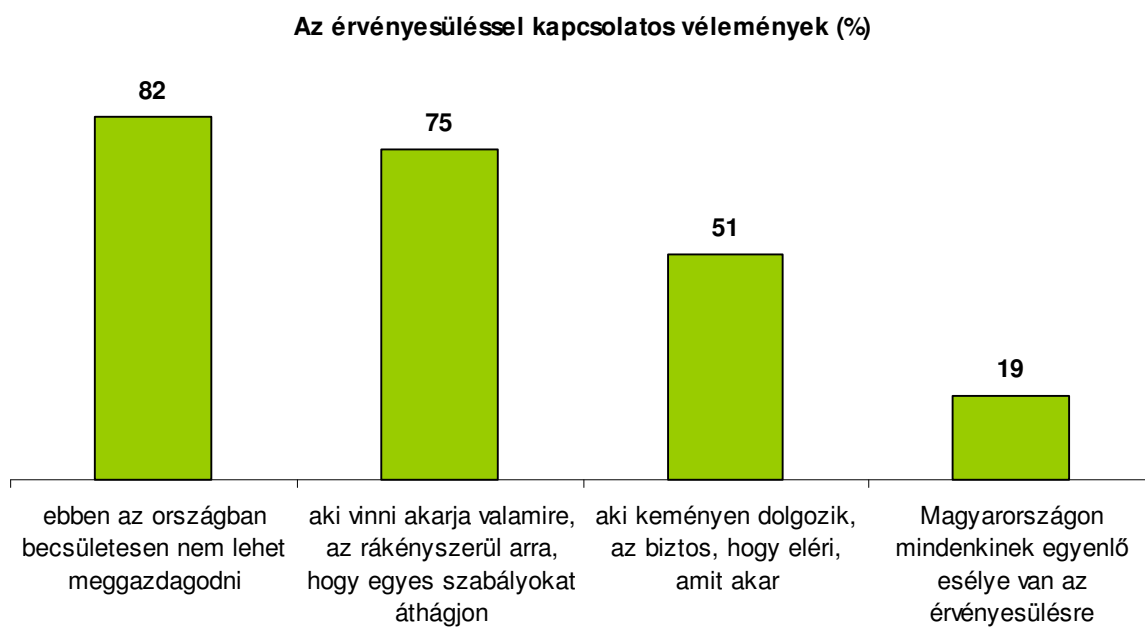
Az anyagi siker illetve az elszegényedés legfőbb oka a magyar lakosság szerint (az egyes okokat legfontosabbnak megjelölők %-os aránya)

A sikerhez vezető utat két-két pozitív és negatív állítás alapján vizsgálva (22. ábra) szembevetendő, hogy mennyivel nagyobb az egyetértés a negatív tartalmúakkal, miszerint:

- A magyarok négyötöde szerint ebben az országban becsületesen nem lehet meggazdagodni, háromnegyedük szerint pedig aki vinni akarja valamire, annak egyes szabályokat át kell hágnia.
- Ellenben a pozitív irányultságú válaszokkal az egyetértés mértéke már jóval alacsonyabb: csak minden második magyar szerint éri el az ember azt, amit akar, hogyha keményen dolgozik és csak minden ötödik véli úgy, hogy Magyarországon mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre.

22. ábra

5. Az értékek és érvényesülés csoportjai

A fenti fejezetekben tárgyalt témák alapján megpróbáltuk több tematikus indexbe, majd egy azokat összesítő csoporttipológiába sűríteni a magyar felnőtt lakosságot, azaz hogy milyen tipikus véleménycsoportok rajzolódna ki, ha egyesítjük a normaszegésről, a bizalomról, az egyéni törekvésről és a saját sors kézben tartásáról kifejtett nézeteket. A klaszter-elemzéssel készített index 5 csoportot különít el (6. táblázat):

- Az első csoport a leginkább normakövető, de emellett saját sorsát is kezében tartja, ugyanakkor kevésbé törekvő,
- a második klaszter tagjai a legtörekvőbbek és a saját sorsukat a leginkább kezükben tartók, s valamelyest normakövetők is egyben,
- ... míg a harmadik csoport épp az előző ellentéte: egyáltalán nem törekvő és sorsát egyáltalán nem irányítja maga, de normakövetésben hasonló az előzőhöz;
- a negyedik csoport mindenben „átlagos”, kivéve abban, hogy sorsának, életének egyáltalán nem ura,
- az ötödik pedig normaszegésben különül el a leginkább a többiektől, s egyben sorsát is relatíve biztos kézzel irányítja.

6. táblázat. Klaszter-elemzés az egyéni érdek és érvényesülés alapján (klaszter-középpontok az egyes tengelyeken, a pozitív érték a törekvő, másokban megbízó, saját sorsát kontrolláló és normakövető emberekre utal)

	klaszterek				
	1	2	3	4	5
Törekvés-index: ⁷	-0,97	5,25	-8,41	0,28	-0,81
Bizalom-index ⁸	0,09	0,69	-0,29	-0,54	-0,28
Sors-index ⁹	1,66	3,24	-5,43	-4,45	1,01
Normakövetés-index ¹⁰	3,60	1,07	1,44	,47	-5,42
<i>N</i>	220	217	83	164	228

⁷ Az indexet alkotó kérdések: Az Ön cselekedete melyikhez áll közelebb? **A személy:** arra törekszik, hogy elégedett legyen a saját teljesítményével még akkor is, ha így többet vár el önmagától, mint a többiek elvárnak tőle vagy **B személy:** igyekszik csak annyit teljesíteni, amennyit feltétlenül elvárnak tőle + **A személy:** nem fél a nehéz feladatoktól, jelmondata: „Aki mer, az nyer” vagy **B személy:** kerüli a nehéz feladatokat. Jelmondata: „Járt utat járatlanért el ne hagyj” + Mennyire hasonlít Önre az, aki számára fontos, hogy (a) kreatív legyen, (b) gazdag legyen, (c) megmutassa képességeit, (d) szeret új dolgokat csinálni, (e) sikeres legyen.

⁸ Az indexet alkotó kérdések: Ön szerint általánosságban meg lehet bízni az emberekben? + Mit tenne Ön szerint az emberek többsége, ha találna egy elveszett pénztárcát a földön? + Melyikkel ért egyet a kettő közül? **A:** Baj esetén csak magamra számíthatok vagy **B:** Baj esetén barátaimra mindig számíthatok.

⁹ Az indexet alkotó kérdések: Mennyire igaz Önre? Amit elhatározok, azt véghez is viszem + Sorsom alakulását alig tudom befolyásolni + Minden olyan gyorsan változik, hogy az ember azt se tudja már, hogy miben higgyen. + Az ember az egyik napról a másikra él, nincs értelme előre terveket szőni + Milyen gyakran érzi úgy, hogy életének nincs se célja, se értelme? + Milyen gyakran érzi, hogy már semmire se alkalmas, már nem tud hinni önmagában?

¹⁰ Az indexet alkotó kérdések: Mennyire tartja elfogadhatónak azt, ha valaki (a) valótlan adatokat közöl a cégéről, hogy állami támogatáshoz jusson, (b) jegy vagy bérlet nélkül utazik a villamoson, (c) valótlan jövedelmi adatokkal szerez az önkormányzattól segílyt vagy támogatást, (d) eltitkolja jövedelme egy részét az adóhivatal elől, (e) úgy megy el rokkantnyugdíjba, hogy közben még képes lenne rendszeres munkára, (f) nem fizeti be a közüzemi számlákat, pedig még nem merített ki minden takarékoskodási lehetőséget.

Az öt csoport markánsan elkülönül egymástól a főbb szocio-demográfiai és egyes nézetbeli kérdések alapján, mégpedig az alábbiak szerint:

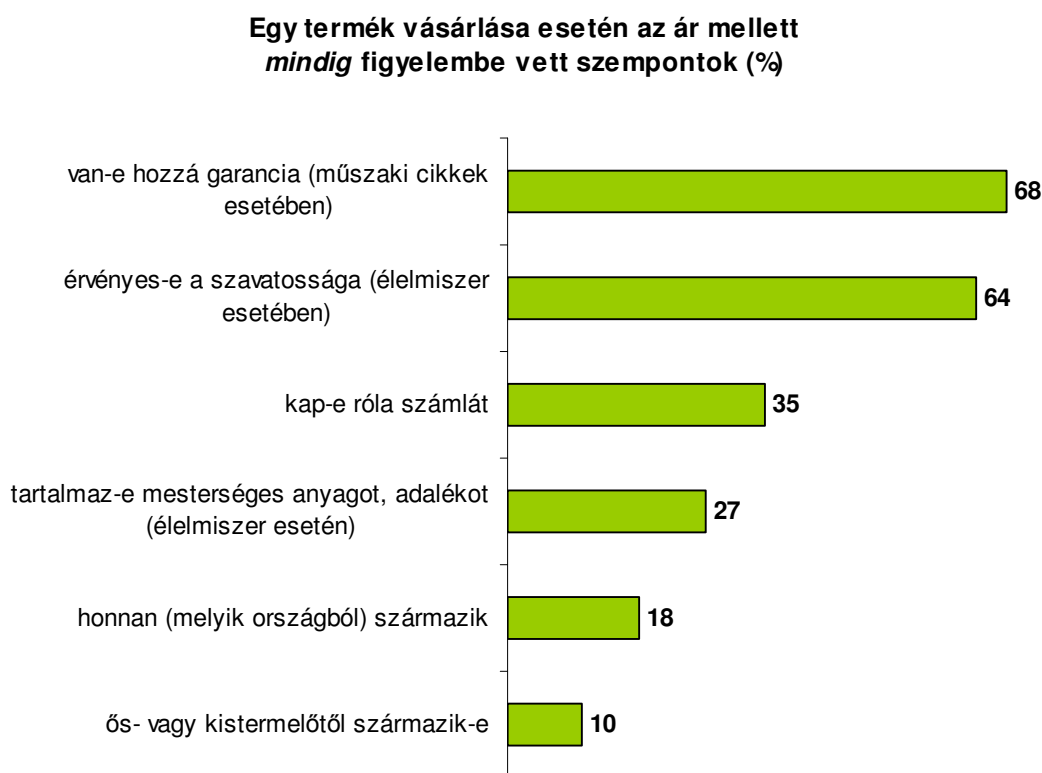
- az első csoport alapvetően középosztályinak mondható anyagi-vagyoni helyzete alapján, idősödő (50-65 évesek), átlagon felüli arányban helyeznek magukat balközépre, felülreprezentáltak köztük a vallásosak (aktív templomjárók) és nagyon kockázatkerülők;
- a második klaszter kifejezetten jómódú fiatalokból áll, felük 35 év alatti, magasan iskolázottak (negyedük diplomás), jellemzően aktívak, rendszeres számítógép-használók, egytizedük kifejezetten liberális, és ezzel kiemelkednek a magyar lakosságból, az átlagosnál nagyobb arányban érzik úgy, hogy az egyéni siker záloga a munka, kockázatvállalók és bíznak az emberekben;
- a harmadik csoport a legszegényebb, s egyben a legidősebb: minden második közülük idős (65 év feletti), nagyon alacsonyan iskolázott, nyugdíjas, akik számítógépet nem használnak, a bal-jobb skálán közepesen felülreprezentáltak, ugyanakkor kifejezetten konzervatívak, a jövedelemkülönbségeket nem tartják jó dolognak, nem bíznak az emberekben és kockázatkerülők,
- a negyedik klaszter szintén alapvetően szegény, alsó-osztályba sorolható emberekből áll, akik főként a középgenerációhoz tartoznak, jellemzően szakmunkások illetve alacsony végzettségűek, munkanélküliek és egyéb (nem nyugdíjas) inaktívak, akik nem használnak PC-t, nagy arányban jobbközép orientáltságúak, a jövedelemkülönbségeket „elítélik”, bizalmatlanok az emberekkel,
- az ötödik csoport anyagi-vagyoni helyzete alapján „átlagos”, és életkora alapján is az átlag körül oszlik meg az egyes korcsoportokban, azonban felülreprezentáltak körükben a középfokú végzettségűek és a foglalkoztatottak, alkalmi számítógép-használók, átlagon felüli arányban liberálisak, átlagon felüli arányban jónak tartja az emberek közti jövedelemkülönbségek létét, kockázatvállalók,
- azaz nagy hasonlóságot mutat a 2. és 5. csoport, de az előbbieket fiatalabbak és jobb módúak, mentalitásuk azonban több ponton hasonló,
- csakúgy, mint a 3. és 4. csoport, csak épp ellenkezőleg: hasonló gondolkodásúak, és generációban és egzisztenciában csak kicsit különböznek (de azért egymástól elkülöníthetők).

6. Tudatos fogyasztás

6.1. Mi számít még az áron kívül?

Közhelyszámba menő állítás, miszerint a magyar vásárló rendkívül árérzékeny; de érdemes megvizsgálni azt is, hogy egy termék mely jellemzői fontosak még a vásárló számára és melyek kevésbé lényegesek? A legtöbben, a magyarok kétharmada a műszaki cikkek esetében a garanciát ellenőrzi minden vásárláskor, valamint élelmiszerek esetében azok szavatosságát. Csak a feleennyien, összességében a magyar vásárlók harmada veszi figyelembe minden vásárlásakor, hogy kap-e számlát a vásárolt termékről, még ennél is kevesebben nézik meg élelmiszerek esetében minden vásárlásnál, hogy található-e az élelmiszerben mesterséges anyag vagy adalék, és csak minden tizedik vásárlót befolyásol minden vásárlásánál az, hogy az adott terméket ős- vagy kistermelőtől veszi-e meg. (23. ábra)

23. ábra

Az, hogy a vásárlás mennyire egy kontrollált, tudatos cselekvés vagy mennyire egy önjáró, tudattalan (pót)cselekvés, olyan kérdésekkel is vizsgálható közelítő módon, amelyek az új termékek iránti vágyat tesztelik. Tízből közel hárman (28%) úgy jellemzik magukat, mint akik szeretnek minden új terméket kipróbálni, míg majdnem kétszer ennyien, tízből több, mint ötven (53%) inkább megvárják, amíg mások kipróbálják azokat (tízből további ketten, 19%-nyian terméktől függően viselkednek így vagy úgy). Ehhez hasonló kérdéskör (amit korábban már bemutattunk) az újdonságok mögötti elvi megfontolás: a magyarok egyharmada hisz abban, hogy a legtöbb új dolog fejlődést jelent, szemben azzal a kissé

nagyobb táborral (43%), akik szerint az új dolgok többsége csak arra való, hogy az emberek minél több pénzt költsenek.

6.2. A piacvédő és minőségi vásárló

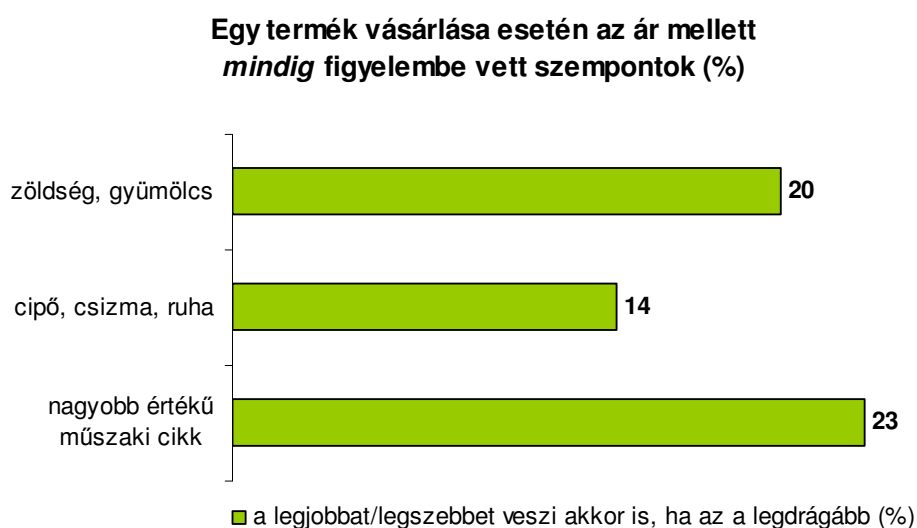
A magyar vásárlók fele gyakran (33%) vagy mindig (18%) előnyben részesíti a magyar termékeket, és szintén közel felük (48%) állítja, hogy hajlandó a magyar termelőtől származó termékért még többet is fizetni.

A magyar termékeket gyakran vagy mindig előnyben részesítők vagy azért többet fizetni hajlandók összességében a magyar lakosság 60%-át teszik ki, azaz tízből 6 magyar vásárló valamilyen módon tudatosan keresi és veszi a magyar terméket, amit

- a szokásos szocio-demográfiai jellemzők (kor, iskolázottság, településtípus, vallásosság) nem befolyásolnak,
- egyedül az anyagi-jóléti helyzet esetében mutatható ki – nem meglepő – összefüggés: a legjobb helyzetűek körében az átlagosnál magasabb (77%) a magyar termékeket választók/megfizetők aránya, míg a többi anyagi-vagyoni helyzetű csoporton belül átlag körüli.
- A politikai nézet azonban valamelyest összefüggést mutat a magyar termék vásárlásával: a magukat jobboldalinak illetve konzervatívnak nevezők egyaránt 70%-a, azaz az átlagosnál magasabb aránya állítja, hogy kifejezetten keresi illetve akár még drágábban meg is veszi a magyar termékeket.

Az igazi minőséget a lakosság negyede-hetede hajlandó megfizetni: nagyobb értékű műszaki cikkből közel minden negyedik veszi a legjobbat, még ha az a legdrágább is, zöldségből, gyümölcsből minden ötödik, ruhából, cipőből pedig minden hetedik válaszadó. (24. ábra)

24. ábra

Összességében minden harmadik vásárló (34%) veszi legalább az egyik esetben a legjobb minőségű terméket, függetlenül annak árától.

-
- Az ilyen fogyasztók aránya az életkor előrehaladtával és az iskolai végzettség emelkedésével növekszik: a 35 év alattiak körében két és félszer annyian (45%) vásárolnak minőséget, mint a 65 év felettek között (18%), míg a diplomások és az alapfokú végzettségűek között több, mint háromszoros a különbség (52% és 16%);
 - nem meglepő módon az anyagi-jóléti helyzet differenciál a lakosságon belül ebben a kérdésben: a legjobb és legrosszabb helyzetű ötödbe tartozók között közel hússzoros a különbség a minőségi terméket vásárlók körében (64% és 3,4%);
 - emellett a templomba sose járók és a budapestiek körében felülreprezentáltak a minőséget vásárlók.

A felnőtt magyar lakosság 23%-a esetében esik egybe a piacvédő és minőségi vásárlói magatartás, azaz minden negyedik-ötödik felnőtt fogyasztó igyekszik (akár drágábban is) magyar terméket vásárolni és megfizetni a legjobb minőséget.

Függelék: A kutatás dokumentációja¹¹

A kutatást a DONADÖME Kft. megrendelésére végeztük. Az adatfelvétel a 2009. márciusi Omnibusz kutatás keretei között zajlott. A kutatás célja a gazdasági kultúra felmérése volt a lakosság körében.

Alkalmazott mintavételi eljárásunk valószínűségi minta, tehát minden felnőtt magyar lakosnak azonos az esélye a mintába való bekerülésre. Így a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai mintahiba mértékén belül – általánosíthatóak a teljes populációra.

A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegzés első lépcsőjében minden régióból kiválasztottuk azokat a településeket, amelyek a mintába kerültek. Ennek során általános szabályként azt az elvet alkalmaztuk, hogy Budapest, és a kiemelt városok szerepeljenek a mintában. Kiemelt városok alatt a 78.000-nél több lakossal rendelkező településeket értjük. Ezt követően meghatároztuk, hogy az egyes régiókból, és ezen belül az egyes településtípusokból (kiemelt város, város, község) hány személynek kellett szerepelnie a mintában. A konkrét elemszámok kialakításakor azt az elvet követtük, hogy minden régió minden településtípusából akkora arányban kerültek a mintába kérdezettek, amekkora az alapsokaság (felnőtt lakossági minta esetén a 18 éven felüli lakosok) aránya a teljes népességen belül, régióra, és régióon belüli településtípus lakosságárányra lebontva.

A rétegenként lekérdezendő személyek számának meghatározását követően a minta konkrét kialakításához **véletlen sétás módszer** alkalmaztuk. A módszer lényege, hogy a kérdező nem neveket, címeket kap, csupán egy kiindulópontot, egy bejárando útvonalat, és az útvonalon a mintába bekerülő lakások kiválasztásának algoritmusát határoztunk meg számára a mintába bekerült településen. Az így kiválasztott lakásokban Leslie Kish-kulcs alkalmazásával választották ki kérdezőbiztosok a háztartásból a mintába bekerülő személyt.

A mintába került személyeket kérdezőbiztosaink személyesen keresték meg. A mintába bekerült címeket legalább kétszer fel kell keresniük, az első megkeresésnek hétköznap 16 óra után kellett történnie.

Annak érdekében, hogy a mintába került nem, korcsoport, életkor és településtípus szerint kialakított csoportok aránya megegyezzen a felnőtt magyar népesség ugyanilyen szempont szerint kialakított csoportjainak arányával, a mintát súlyoztuk, így a súlyozott minta nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerinti megoszlása jól illeszkedik a felnőtt népesség megfelelő adataihoz.

Az Omnibusz kutatással egyidejűleg ugyanazon településeken, azonban eltérő kiinduló pontok mentén zajlott a World Value Survey 2009 adatfelvétele is.

Ez a kötet az adatfelvétel dokumentumait tartalmazza.

Az adatbázisban 4 dimenziós (nem- korcsoport- iskolai végzettség- településtípus) egyéni súlyváltozót (SULYNKIT) adtunk meg.

¹¹ Készítette: Páthy-Dencső Blanka .

A minta

A SÚLYOZATLAN ÉS SÚLYOZOTT MINTA ÖSSZEHASONLÍTÁSA ISMERT DEMOGRÁFIAI ELOSZLÁSOKKAL

Az összehasonlítás statisztikai illeszkedésének tesztelésére a standardizált reziduális (SR) értékét használtuk fel.

Nem szerinti illeszkedés:

Nem	A KSH számításai alapján elvárt		Mintabeli		SR érték	Súlyozott mintában	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	százalék		Esetszám	százalék
Férfi	470	46,6	484	48,0	,663	466	46,2
Nő	538	53,4	524	52,0	-,619	542	53,8

Chi²: ,824

DF: 1

Korcsoport szerinti illeszkedés:

Kor	A KSH számításai alapján elvárt		Mintabeli		SR érték	Súlyozott mintában	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	százalék		Esetszám	százalék
18-39	400	39,7	399	39,6	-,049	401	39,8
40-59	342	34,0	377	37,4	1,875	344	34,1
60 év felett	266	26,4	232	23,0	-2,074	263	26,1

Chi²: 7,817

DF: 2

Iskolai végzettség szerinti illeszkedés:

Iskolai végzettség	A KSH számításai alapján elvárt		Mintabeli		SR érték	Súlyozott mintában	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	százalék		Esetszám	százalék
Alapfok	578	57,3	523	51,9	-2,287	572	56,8
Középfok	293	29,1	320	31,7	1,551	295	29,3
Felsőfok	137	13,6	165	16,4	2,431	140	13,9

Chi²: 13,549

DF: 2

Településtípus szerinti illeszkedés:

Település-típus	A KSH számításai alapján elvárt		Mintabeli		SR érték	Súlyozott mintában	
	Esetszám	Százalék	Esetszám	százalék		Esetszám	százalék
Budapest	180	17,9	173	17,2	-,524	174	17,2
Város	494	49,0	512	50,8	,823	518	51,4
Község	334	33,2	323	32,0	-,621	316	31,4

Chi²: 1,337

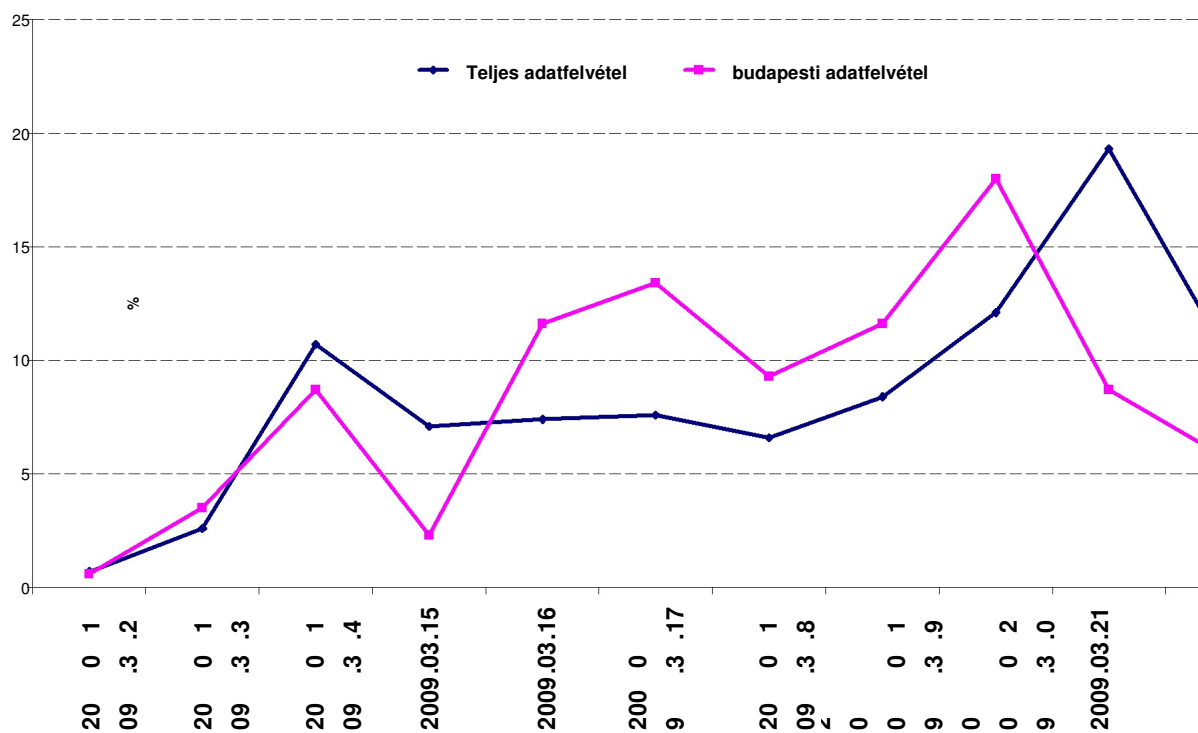
DF: 2

Az adatfelvétel főbb adatai

AZ ADATFELVÉTEL ÜTEMEZÉSE

Kérdőívkészítés	2009.01.26. - 03.06.
Adatfelvétel	2009.03.12. - 25.
Adatrögzítés	2009.03.26. - 30.
Számítógépes munkák	2009.04.01. - 13.

A kérdezés ideje (2009.03.12 - 25.)

VÁLASZADÁSI STATISZTIKA

	<i>darabszám</i>
Összes felkeresett cím	2625
A mintának nem megfelelő	259
Egyéb kiesési ok (üres ház, közintézmény)	81
Felhasználható címek	2285
Elkészült kérdőívek száma	1008
A+B+C: Összes kiesett	1277
A. Válaszképtelen	31
B. Válaszmehtagadó	852
C. A kompetens személy nem érhető el: ideiglenesen távol (281), háromszori megkeresés (113)	394

Mellékletek

A SÚLY

Fiatal: 18-39 éves

Középkorú: 40-59 éves

Idős: 60 éves vagy

idősebb

Alapfokú: szakmunkás vagy alacsonyabb

végzettség Érettségi: szakközépiskolai vagy

gimnáziumi végzettség Felsőfokú: főiskola vagy

egyetem végzettség

A KSH 2001-es Népszámlásának továbbvezetett adatai alapján elvárt adatok

Neme	korcsop.	iskola	Budapest	Össz. %	város	Össz. %	község	Össz. %	Össz.
Férfi	fiatal	alapfokú	98 017	1,20%	433 233	5,32%	373 677	4,59%	11,12%
		érettségi	124 723	1,53%	286 581	3,52%	131 311	1,61%	6,67%
		felsőfokú	62 349	0,77%	100 373	1,23%	28 797	0,35%	2,35%
	Közép- korú	alapfokú	82 015	1,01%	375 736	4,62%	355 675	4,37%	10,00%
		érettségi	62 469	0,77%	164 704	2,02%	80 778	0,99%	3,78%
		felsőfokú	63 496	0,78%	105 512	1,30%	32 181	0,40%	2,47%
	idős	alapfokú	64 300	0,79%	253 220	3,11%	247 268	3,04%	6,94%
		érettségi	36122	0,44%	75 606	0,93%	28 062	0,34%	1,72%
		felsőfokú	51 940	0,64%	58 354	0,72%	14 688	0,18%	1,54%

Neme	korcsop.	iskola	Budapest	Össz. %	város	Össz. %	község	Össz. %	Össz.	
nő	fiatal	alapfokú	645 431 64 276	7,93% 0,79%	1 853 319 304 944	22,78% 3,75%	1 292 437 269 645	15,88% 3,31%	46,59% 7,85%	
		érettségi	143 507	1,76%	357 630	4,39%	181 457	2,23%	8,39%	
		felsőfokú	77 870	0,96%	140 454	1,73%	50 003	0,61%	3,30%	
	Közép- korú	alapfokú	73 402	0,90%	336 641	4,14%	302 867	3,72%	8,76%	
		érettségi	112 035	1,38%	269 724	3,31%	114 568	1,41%	6,10%	
		felsőfokú	73 713	0,91%	118 642	1,46%	38 841	0,48%	2,84%	
	idős	alapfokú	150 687	1,85%	466 071	5,73%	414 203	5,09%	12,67%	
		érettségi	70 119	0,86%	101 921	1,25%	27 108	0,33%	2,45%	
		felsőfokú	41 545	0,51%	35 886	0,44%	8 274	0,10%	1,05%	
				807 154	9,92%	2 131 913	26,20%	1 406 966	17,29%	53,41%
				1 452 585		3 985 232		2 699 403		100,00%